

Tiibet 2013

TEGELASED: ELS KÜTT, HELINA VIIK, MILENA PUKONEN, AIGAR PINDMAA, RAUNO PUKONEN, ÜLO PRUUL, TÕIVO SARMET.

21. aprill – Tallinn – Riia, buss, lend Riia - Düsseldorf – Abu Dhabi.

Talvehõng veel üleval, lund pole. Kella 9.15-ks bussijaama, buss väljub 9.30. Trehvame Elsuga juba nr. 17 bussis, Ülo jaamas ootamas. Ostsime turismimessilt 0.5 hinnaga piletid ette ära. Üks Ecolinesi buss on ees, tahan kohe peale ronida, kuid see läheb Peterburi. 5 min. pärast tuleb meie oma, jääbki pooltühjaks, vaid Ülle Kaljuste, Kaie Mihkelson ja veel mõned reisihuvilised alustavad koos meiega sõitu Riia suunas. Pärnus 5 min. peatust, Riia piiril oleme 13.30, kuid sõidame veel ligi tund läbi linna lennujaama. Lennuki väljumiseni 1,5 tundi, saame kohe kotid ära anda, seekord õnnestub need suunata otse Katmandusse (väga tubli lätlastest, palju arenenud võrreldes eelmise aasta jamaga). Stardime 16.00, kehv kitsas Air Balticu lennuk, süüa muidugi ei saa. Düsseldorfis 17.45 (lendu 2.45). Köht tühi, söök kallid. 21.30 stardime Abu Dhabi poole, Air Berlin, söök niru, osa kohti tühjad, saab laiutades tukkuda.

22. aprill – Abu Dhabis maandume ca 6.00, lennu kestus 6.30. Akna taga taas värvitu, igav kõrbeline maastik. Jaam ise veidi parem, kui eelmine aasta, lettidel alkohol, kuld, kellad, suitsud, mob.telefonid ja parfüümid nagu mujalgi, eelmisel aastal oli vaid pesupulber ja muu taoline. Ka rahvast rohkem kui mullu. Peagi kohtume Aigariga, ta sõitis siia Brüsseli kaudu, kohe algabki Katmandu lennu registreerimine. Saame kähku lennukisse, äralend 10.15, lennuk suur Etihadi Airbus, süüa-juua piisavalt ja tihti. Katmandus maha 16.15, lennu kestus 4.30. Võtame viisa 30-ks päevaks, kuigi on vaja 32 päeva, ametnikud soovitasid, pärast võtate 2 päeva juurde. Nii see siiski ei läinud, lahkudes ostsime teise 30 päeva juurde. Nava poiss oli väikebussiga vastas, loomulikult vabatahtlikud abistajad-laadijad tõmbasid meid alt: igaüks küsis eri inimese käest raha, andsin 5 €, arvasin, et kõigi ees, kuid teised andsid ka. Sõit Buddha hotelli Thamelis Garuda lähedal võtab üle tunni aega, tööpäeva lõpp ja tänavad veel hüllemad, kui 10. aastat tagasi. Hotell kehvake ja kallim, kolmesed toad. Rauno Milenaga juba kohal, saabusid mõned tunnid enne meid üle Helsingi. Sööme üle tänava Mustas Oliivis, pole suurem asi. Raivo grupp samas hotellis. Neil kehvasti, pooled inimesed haiged, üks tüdruk toodi lausa kopteriga Island Peaki alt Katmandusse, Raivo ise ka tõbine, köht ja kurk. Tegid poole grupiga Island Peaki ära, Mera poole eriti ei üritanudki, ülemineku kuru järsk tõusunõlv oli ohtlikult jääne-lumine, aega ka napilt.

23. aprill – Hommikusöök hotelli rootsilauas, sõime vist liiga palju, järgmistel päevadel toodi kindlad portsud, rootsi lauaga enam katsetatudki. Kell 10.30 kohtume Navaga, läheme tema kontorisse Tiibeti viisa ja Nepaali looduskaitsealal matkalubade vormistamiseks pabereid

täitma. Helina saabub 9.40 üle Doha, kuid tema pagas mitte. Nüüd oleme siis kõik koos. Läheme käinutele meenutuseks ja uutele tegijatele tutvustuseks Katmandu vaatamisväärtusi vaatama-näitama: eks ikka Boudhanathi stuupa (maailma suurim) ja Pashupati Nathi Shiva (viljakus, looja, samas ka hävitaja, kurjus) hindi kuldtempeliga. Kõikjal meile harjumatu Shiva linga kultus, surnute põletamine, (360 kg puid, kolm tundi tuld, jäägid jõkke ja uus „klient“), tegevuses 4 platsi, nüüd on pildistamine lubatud, ka ligidalt, sadhud ikka oms hoovis, kuigi ilma madudeta ja falloose „vägilaseta“, elavad turismipolitsei valvsa pilgu all, põnev ikka. Nn. „ema Theresa“ hospitali „reklaamsandid“ olid võikad, kuid hoovitornid üllatavad, omapärased. Läheme jala Thamelisse, teel mingi hindi protsessioon kujude, piltide, loosungite ja muusikaga, muidu ikka meelettu liiklus: jalakäiad, rikšad, mootorattad-autod ja koerad segamini. Tänavareklaamiga kutsuvad lätlased inimesi Eur. Liitu õppima! Ostame Rauno ja Milenaga vihmavarjud, mida matkal ei läinudki vaja. Rauno käis juuksuris, hiljem eksles, võttis rikša, see narkopilves, küsis 2000.- ruupiat, Rauno andis 500, rahul ikka. Helina meiega kaasas ei käinud, käis lennujaamas kotti noolimas, asjatult.

24. aprill – Hommikul 10.30 lugesime Navale nina pealt 3275.- USD, kogu paketi eest, nii Nepaali kui Tiibeti poole matkad, sõidud, giidid, kokad söögid, majutused, s.h. 3 kohalikku lendu, vaid päevane söök peale Sagat ja Katmandusse naasmise järgne elamine jääb enda kanda. Tundub üpris soodne, esialgsetest pakkumistest ca 1500 USD madalam, kuid Konsapi lennupileti raha Lhasa-Katmandu, 380.- USD läks seebiks, piletid olid välja ostetud. Helina saab ka lõpuks koti kätte. Sõidame kahe taksoga Bhaktapuri, pilet 1100.- ruupiat (10.- €). See vana fantastiline vürstiriigi pealinn meenutab muinasjuttu, kuidas ikka nii oli ja on ka praegu? Mõistmatu, tabamatu, nii vana, suurt austust vääriv kultuur ja ehituskunst. Helina ostab kohe mandalaga tanka, Aigar tunnetab käega, kas õhkab sealt õiget energiat. Mõistatuslik esindusväljak: loomafiguuridega dekoreeritud trepid tõusevad väikestesse templitesse, vürsti eluruumid tolle aja kohta suursuguse vürstinna maobasseiniga, erootiliste figuuridega dekoreeritud palvela. Õhtul kell 18 sõidame veel Swayambhunathi templi (Ahvitempli) juurde, ilmekas näide budismi ja hinduismi sallivusest ja sõbralikkusest: „peale meie usu võivad eksisteerida ka teised tõekspidamised–uskumused!“, kitsal mäekünkal eksisteerivad sõbralikult koos nii hindu tempel kui budha stuupa ja klooster, ja nii juba sajandeid. Laidame ka omalt poolt mõned palveküünlad ja saame pühalt mehelt õnnistuse. Pimenedes, kui pandi põlema lambid-prožektorid on ahvipoisid koheselt tulevalgel ligi meelitatud ööliblikaid püüdmas-söömas. Päeval käisin Garuda hotellis, meie 1998 aasta majutuses: I, II korrus remondis, III, IV korrus töötavad, kuid kuidagi räpakas ja hale, alla käinud. Meie Cho Oyu ja Broad Peak'i plakatid seinal alles, lubasid ka Everesti oma üles panna, mille neile andsin. Kutsusid pärast Tiibetist naasmist enda poole, hea hinnaga. Uksepoiss sama väike päss, iga kord kui möödud, annab au, nagu 1998. aastalgi!

25. aprill – Hommikul kell 8.30 tuleb Nava väikebuss järele, et sõita lennujaama, lend Nepalgunj'i. Kõik sujub, stardime k. 9.40, 45 min. lendu lääne suunas, stjuardessiks kohalik kaunitar. 10.30 Nepalgunjis maha (Yeti Airlines). Kui Katmandus oli olnud paras temperatuur, nii +22°C, siis India piiri äärses Nepalgunjis juba priske +30°C. Palju kirevalt õitsvaid lilli, puid, põõsaid. Majad on seal madalad ja rāpased, tänavad siiski asfaldi all, ikka linn. Ühe velorikšaga suudeti kõik meie kotid viletsasse gesthousi sõidutada. Kuna edasisõit Simikoti pidi toimuma alles järgmisel hommikul, tekkis mõte sõita Lumbinisse, maailma budismiusundile alusepanija Buddha Shakjamuni sünnikohta, arvasime, et oleme selle asukohale suhteliselt lähedal. Rääkisime mõttest giid Shivale, nagu idamaa mees ikka: no problem, lubas asja kohe ära organiseerida. Kuid probleemid algasid peagi, buss jõudis ette alles kahe tunni pärast, k. 13.30, siis ka koos mingite reisijatega, keda vaja sõidutada ümbruskonna küladesse. Tee oli ääretult vilets, auguline, buss logu, teedel liikus palju inimesi, loomi, sõidukiirus vaevamine 30-50 km/h. Nii sõitsimegi 5,5 tundi, vahepeal ka puhkasime ja ka sõime veidi teeäärsetes külades, kohale jõudsime 19.00 paiku. Kohe hakkas ka pimenema. Parkla taga olid kivistendid tervitustega ja mingid kullatud figuurid, milliste pildistamine keelatud, seda adusime alles siis kui pildid tehtud. Edasi viisid pikad betoonbasseinid, kõrval kõnniteed. Enne basseine valvas kõrge graniitsamba otsast ümbrust väiksem Buddha skulptuur, basseinidevahe esimesel platvormil põles "igavene tuli", teisel kõrgus suurem Buddha. Mõlemal pool basseine oli paari-kolmesaja meetri laiune lage väli nagu puhvertsoon, selle taga kõrgusid erinevate riikide ja organisatsioonide poolt ehitatud uhked budistlikud templid. Basseinide jada jätkus ligi 1,5 km, lõppes alles Buddha sünnimaja varemetele ehitatud memoriaalhoone juures. Selleks ajaks oli juba ka kottpime.

Siddhartha Gautama (Buddha Shakjamuni) sündis Šakja hõimu jõuka vürsti (kuninga) peres 566. a. eKr. Kuni täiskasvanuks saamiseni hoiti teda palees ja suletud alal, eemal rahvast, maailma hädadest, kannatustest. Sattudes lõpuks tavainimeste sekka ja kohates seal igapäevaseid kannatusi, maailmavalu, haigusi ja surma, lahkus ta loodud pere juurest, liitus askeetidega, ärkas vaimselt ning asus otsima kannatustest (sansarast) pääsemise teed. Mõtiskluste tulemusel saavutas ta 35. eluaastaks kõrgeima kirkastumisseisuse ja sai buddhaks (virgunu). Seejärel rajas koguduse, alustas õpetuse kuulutamist ja jõudis 80. eluaastal nirvaanasse.

Buddha sünnikoha peale ehitatud hoone oli tavaline valge, arhitektuuritu kast. Sisepääs rahaline, õnneks veel avatud. Hoone sees maani varisenud kivimaja varemed, millise ühes osas sügavamal paiknev turvaklaasiga kaetud keldripugerik. Just seal olevatki tulevane Buddha siia ilma sündinud. Ei midagi enam, samas väga püha paik. Tegime austuseks kolm tiiru ümber pühamast pühama kivivare ja läksime hoovi suure papli alla. Selle nn. Krishna puu, „Kuldse papli“ all olevat väike Siddharta poisikesena mänginud (2,5 tuhat aastat tagasi)? Ka puu nüüd maagilise võimega. Rauno istus kohe puu alla mediteerima, Aigar kompas kätega puud, sai energialaksu, hakkas nagu tuules kõikumama. Teised kirjaallikad aga väidavad, et rase kuninganna Mahamaja oli tulnud kuningalinnast Kapilavastust Lumbinisse oma isaperele külla, jalutades

puudesalus ja jõudes suurima puu juurde, haaras selle okstest ja sünnitaski samas püstijalu priske poisslapse!!?

Teisel pool teed paistis mingi valgustatud lava, kõlas vali india muusika, sebis palju inimesi, söögiputkad levitasid aroome. Olevat Buddha festival! Me ei leidnud seal midagi huvitavat, sõime mingit jama ja alustasime tagasisõitu, kell oli juba 20.45. Jälle 5 tundi rappumist auklikul teel. Magama saime lämbesse hotelli peale kahte öösel. Helina ei tahtnud esialgu meiega kaasa tulla, palav ilm ja pikk tee, kuid hiljem oli üpris rahul.

26.aprill – Kell 4.45 üles, 5.00 lennujaama, kotid jälle velorikšaga. Samas algavad jamad - algul pole pileteid, siis, et esimesele reisile ei mahu, seejärel, et ka II reisi peale ei saa, mingid VIP-id sõidavad. Siis jälle variant, et osa võivad saada, kui väga tahate. Samas jälle, et ei saa keegi. Homme kindlasti. Kottide kontroll tehti õnneks ära, lipikud peale ja viidi kuhugi varjule. Meie kõmbime hotelli tagasi, saame 1-1,5 tundi magada kui tuleb Shiva jooksu ja kisaga – 15 min pärast läheb meie lennuk. Helinat ja Milenat esialgu ei leia, päevitavad katusel. Jooksuga lennujaama, meie kotid juba peal ja lennuki mootoridki töötavad. Väike Tara Airi kompanii lennuk, ca 20 kohta, võtab suuna loodesse. Ees-paremal lumised ahelikud – Himaalaja. 40 minutit lendu ja kell 11.50 lühikesele Simikoti lennurajale maha, 2985 m üm, Humla piirkonna keskus. See on tõeline mägiküla, vaid pinnaseteed, kõverad, märke tõusvad tänavad, solgikraavid, kuid majad tehtud lõhestatud maakividest, enamus kahekordsed. Sinna ei tulegi madalikult õiget autoteed, külas pole näha ühtki mootorsõidukit. Meile oli ette nähtud telkõõbimine, kuid nõuame tubast majutust ja leitaksegi, ühe maja teine korrus. Käimlatek pannakse otse trepi ette tänavale, allkorrusel vaaritatakse ja antakse süüa. Küla päris suur, 1500 elanikku, enamus tiibeti näojoontega, budistid, palju lapsi. Külas mitu kooli, üks "Secondary School", koolilastel erivärvi džemperid ja lipsud. Koolis, kus käisin oli 400 õpilast, pingid logud, klassid kõledad kuurid vähese valgusega, ümbruskonna külade lapsed elavad läbisegi hämaras „intris“. Lastel selge: what your name ja money-money. Kogu kooliharidus on tasuta. Nn. peatänav aäres mõned väikesed poekesed, isegi: „Bar-Restaurant-Hotel“! Usinalt käib mitme uue maja ehitus, põllulapid paiknevad küla kohal mäenõlvadel. Enamus ümbruskonna mäeharjadest veel lumevalged. Teiselpool ovraagi veel teine, hindude küla. Hoopis teist tüüpi majad, teise löikega näod ja teised riided, naistel teised ehted. Tagasitulles saame sahmaka kevadvihma.

27.aprill – Kell 7.00 üles, allkorrusel puder moosi ja meega, omlett saiaga anti kaasa, alustame matka Tiibeti suunas. Ette aeti 5 muula ja 2 eeslit – meie karavan. Loomadele seati selga 4 magamistelki meile, klubi-söögitelk, pelta, meie seljakotid, 6 päeva toit, söögilaud-toolid, teenindajate telgid, köögivarustus jne. Saatjateks tulid giid, abigiid, kokk, abikokk, 2 muulaajajat, 1 eeslimees ja vist veel üks niisama mees! Kola kokku pannes ilmnes, et Nava poolt lubatud paksemad magamiskotid on maha jäänud. Leevenduseks võeti kaasa 6 paksu villatekki.

Asume enne karavani kell 10.00 teele. Tee suundub läände, Karnali orgu. Küla lõpust tõuseb tihtikäidav, ca 10-15%-se tõusunurgaga pinnasetee kitsa Nepaali pikima jõe järsunõlvalise säikoru paremveerule (käigu järgi). Vastu tulevad külamehed vanade prussidega(?) koormatud eeslitega, taha alla jääb lennurajaga kobarküla. Kevad veel varajane, puud raagus, rohi-lilled tärkamas, mäeharjad lumised. Vastasnõlval okaspuud ja põllulapid. Meist veidi hiljem hakkab liikuma samas suunas, pasunaid puhudes ja trummi lüües veel üks 10 meheline seltskond kahe hobusega. Selgub, et lugupeetud laama, tema pühadus Lama Yeshe Losal Rinpoche, seitsmes reinkarnatsioon, teeb külaskäigu mägedes asuvasse Yalbangi kloostrisse kohalikele õnnistust jagama (või inspekteerima?). T-särgis laama on hobuse seljas, erariietes(!), saatjaskond kõnnib jala, laama varustus ja atribuutika teise hobuse seljas. Üks mees kõnnib laama ja hobuse kõrval, hoiab julgustuseks laamast pidevalt kinni. Laama on 70 aastane, kuid näeb hea välja. Tõus vältab tunni, seejärel tund sarnast vaikset laskumist. Teel möödume mõnest lasterikkast tiibetlase kehvapoolsest elamust, on ka suuremaid elamisi, mitmehoonelisi. Kahe tunniga jõuame puuslikuga ehitud madala sarani, kus uhkelt kirjas: "Manasarowar Shahi Hotel". Puhkame jalga, joome teed, ahvipärdik maadleb kutsikaga. Mööduv laama kõnetab meid, kutsub kõiki kahe päeva pärast Yalbangi palvusele, soovib edu ja kordaminekuid. Edasine tee ikka vahelduvalt üles-alla, järsem vaid trepis tõus üle kaljuribi. Ilm kogu aeg hea, liikumiseks veidi palavgi. Dharapori jõuame kella 15 paiku, 2360 m. Seega oleme laskunud rohkem kui tõusnud. Väike küla, telgime kinnises hoovis, hea - lapsed ei pääse lähedale segama, vahivad uudistavalt kiviaial. Samas majutub ka laama, Rauno ja Aigar saavad isikliku õnnistuse! Käime jões pesemas, vesi puhas, kuid karm, vast 10-12 kraadi, Helina depileerib sääri!! 2 väikest, 5 aastast tüdrukutirtsu lausa pommivad, ema ootab eemal! Päevas kokku 13 km, 5 tundi, tõusu 250 m, laskumist 900 m.

28. aprill – Kell 6.45 äratus, tee tuuakse telki! Korralik hommikupudru. Teele saame 9.10. Hommikul väanan telginööri taga niigi haiget põlve, annab liikumisel tugevalt valu. Tee endiselt tugev, hästi käidav, pendeldab samal kõrgusel üles-alla. Liigume rahulikult, kui on soodus koht, kohe istume. Tee servas on vahelduvalt majakesi, nende ees head varjualused pinkidega, mõnes kohas pakutakse teed. Kui külgribi ulatus jõeni, org kitsenes, siis oli tee sügavalt kaljusse raiutud. Samal põhjusel ületas rada sillal ka ca kilomeetriks jõge, kuid naases peagi tagasi paremnõlvale. Lontsin haige põlve tõttu aeglaselt kõige lõpus, ka Elsil olemine kehvapoolne. Milena jalad aga tulitavad finalgonist(?), võtab saapad ära ja kõnnib lõpuni plätudega! Äkitselt panid Helina ja Aigar eest kiiruga minema, kadunud nad olidki. Kermi (Sagraki), 2860 m, jõuame täpselt 4 tunniga, 11 km, kell 13.10. Helina-Aigar päevitavad mõnusalt põlluveerel! Peale lõunasööki, kell 16.30 läheme küla taha, kõrvalorgu kuumaveeallikaid otsima. Raunol palavik, kehva olla, siruli maas, kuid tuleb kaasa. Võtan põlvevalu vastu vaigistitableti. Ei teata täpset rada, tahame lõigata väikest ringiminekut, kuid satume hoopis kesisele rajakatkele konglomeraatsel astelpõõsastega mäeveerul, õnnetuseks oleme tulnud kõik tossudes-sandaalides-plätudes. 40 min. punnitamise järel tõuseme ca 150 m ja ongi allikad, aga seal suur

kohalike telk- ja varjualuste laager – küla spa! Enamuses naised-lapsed, vannitatakse ennast ja pestakse pesu. On 2 madalat rahvast täis vanni-lompi. Meile korraldatakse asi nii, et inimesed aetakse paremast vannist välja, häbi meile, alumiste jugade alla jäävad aga kohalikud top-less noorikud edasi duššitama. Topime äravoolu mätastega kinni ja saame vaevu 10-15 cm sügavuse vanni. Üks juga annab 40 kraadist vett, teine vast 37. Ligoneme tunni, on mõnus küll. Ka Aigaril lööb haigus välja - ilmselt jooksis-päevitas üleliia, jõi vähe, ilm oli kogu päeva päikseline. Päeval laamaga taas kokku sattudes, lubas ta meid õhtusöögile kutsuda! Kuhu, millal? Õhtul teevad naised nõgeseteed. See on nepaallastele uudis, lubavad omalt poolt nõgesesuppi vastu pakkuda! Nõges – šišnu. Õhtusöögiks on pitsa, lõunaks tuunikala!

29.aprill – äratus jälle 6.45 ja teega. Peale prisket pudru 9.10 Yalbangi poole tee. Läheme kõrvalasuva suure küla alt läbi, nii kiirem, laama ilmselt magas seal. Esimesel tunnil jätkub teel pidev lauge tõus, seejärel vahelduvalt üles-alla. Ületame madala ribi ja laskume kolme oru ühinemiskolmnurka: paremalt laskub Salli Khola jõgi, mööda seda kulgebki alternatiivrada Limi orus, vasakul kitsas kaljukanjon vahutava jõega, otse ees võimas kaljupeegel. Org on metsane, möödume käsisaekaatrist, 4 meetriseid palgijuppe saetakse kahemehe saega nagu meil 100 aastat tagasi, üks mees üleval, teine all! Samas ootab oma aega korralik kollane Komatsu ekskavaator?! Kuidas see sinna sai? Ületame Salli Khola jõe mööda väga korralikku raudsilda, (jälle, kuidas ehitati?) ja siseneme kaljupeegli taha, kohe jõudsalt kõrgust koguvasse orgu. Paarisaja meetri pärast ilmub meie ette lummutis, nõlva raiutud 4-5 m laiune autotee!?! Arvata, seal pole autod kunagi sõitnud, kuigi tee-ehitus lõppes ilmselt 6-10 aastat tagasi, kivid teel, varingud nõlvalt. Seda teejuppi jätkub vaid kilomeeter, edasi taas vana eeslirada. Org suht kitsas, metsane. Kui org laieneb, hakkab ees paistma suurem küla ja Yalpangi kloostri (gompa) punane katus. Enne küla jälle jupp autotee moodi rajatist. Küla läbides tundub kummaline, et ei ainsatki inimest, majauksed tabadega. Peagi selge, kõik ju kloostri laama palvusel. Telgiplats on hea, tasane, kahe stats. peltaga, suure koolimaja kõrval, kloostrist veidi madalamal. Saabume kell 15.15, 12 km, kestus 6 tundi, kõrgus 3060 m. 18.30 läheme kloostri, seal juba poolest päevast palvus, kogu ümbruskonna budistid on kohale rutanud, klooster ja pool hoovi rahvast täis. Poeme kloostri, esimestesse ridadesse. Loetakse mantraid ja helistatakse kelli. Laama käib ridade vahel ja õnnistab rahvast, meid ka. Eesridades on parkümmend punakuulist munka. Jagatakse kolme sorti armulauasööki: champa kuulikesi ja mingit jahu ning jakirasvaga ollust pesukaunist! Põrand on tšampat ja muud möksi täis, püksid saavad rokaseks. Lõunaks oligi nõgesesupp, täitsa söödav, õhtuks teeme liivateed.

30.aprill – Hommik ikka 6.45 ja teega. Rauno lõkendab rõõmust, karjub: yes, olen täiesti terve (2 päeva palavikuga kõhuvaegusi), kuid Aigaril ei midagi rõõmustavat, hiilib peagi pelta poole (eile andis isegi oma väikse koti poisile kanda). Marssi alustame ikka 9.10, tänane siht on jõuda Muchusse. 30 min. pärast ilmub suurem majadekogumik – Yarigari. Tee on sile, hästi käidav, erilisi tõuse-langusi pole, jõest 100 m kõrgemal. Ilm hea, veidi sompus, mul põlv veidi taltunud.

Väike hüdroelektrijaam: d-30 cm veetoru tuleb sisse ja 4 jämedat traati läheb välja! Vastasnõlva kaljupraos on märgata talvise lumelaviini sulamata ollust. Oru kitsenedes käib rada paar korda mööda tross-sildu ka vastasnõlval, seda vaid lühikeseks ajaks, kuid 0,5 km enne Muchut jääbki tee vasakkaldale (käigu järgi). Sillal ratsutavad kuljuste kõlinal vastu 5 uhket džigitti, ühel laguneb meid nähes koorem. Tõusul Muchu küla platoole jõuame metsapiirist välja, kohtame esimesi jakke karjamaal. Muchu on enamuses maha jäetud, majad elaniketa. Küla taga aga politseipunkti (või taoliste ametnike) varitsus, 6 meest kontrollivad usinalt looduskaitsealast läbipääsu lubasid! Kõnnime veel kilomeetri, ületame vasakorust laskuva veerikka jõe ja jääme vana moreenvalli taha, väga siledale, kuid niiskele järvekesega rohuplatsile laagrisse. Kell on 14.30, läbitud 14 km, 5,5 tundi, kõrgus 3068 m.

1. mai – Öösel sadas vihma, kohati tugevalt. Kuigi olime madalal ja niiskel platsil, ei ohustanud vihm õnneks meie telke. Els ja Helina näivad hommikul vaevatud, haiged, magasid halvasti, kõhus keerab, palavik. Els tohterdab end isiklike ravimitega kuidagi joonele, sööb ka veidi, kuid Helinal väga kehva, nõrkus, valud kõhus, gaasid möllavad, süüa ei kannata. Sättime k. 9.25 siiski minekule. Kohe ületame mööda statsionaarset raudsilda jõe (Humla-Karnali jõgi väljub parempoolsest orust) ja asume järsemale, kuid mugava tõusuga teele (tunniga +300m). Tõusu lõpul istume ja ootame teisi järele, Helina, Aigar, Ülo ja Shiva on maha jäänud, nad ei tule, ega tule. Ootame tunni, saame teada, et Helina liigub vaevaliselt, nõrkus, tasakaaluhäired. Kuna taga on julgestajaid piisavalt, otsustame tasapisi edasi minna, saadame abigiidiga vaid Helinale ta väikese seljakoti, milline oli meie kanda. Veel tund vahelduvat tõusu, korra põige ka teisele kaldale. Meie enda moonakaravan läheb meist mööda. Mu põlv liigub täna talutavalt, kuigi on hell. Algab taas buldooseriga lükatud autotee, käimiseks lustlik, kuid igav. Vastu tulevad 3 tiibeti naist, piiri-(sala)kauba vedajat. Seletavad, et tulevad Hilsast, et teisel pool kuru on palju lund, loomad läbi ei pääse, jala aga küll!? Halb uudis. Ida-Yaris teeme pikema puhkuse ja väikse söömise. See on räpane teehitustöölise küla. Hiina numbrimärkidega kallurid ja traktorid, talveks kilesse mähituna seisavad teepervel, on avatud pood ja teemaja! Kõik näod tiibeti-pärased, palju lapsi, väga tatised. Varakevad, mägikirsid õrnõites. Tänaval liiguvad jakikarjad, tundub, et rahvas on jõukam, paremini riides. Eks Hiina teehitajatel ole ka mustatöölisi vaja. Ühte sarasse piiludes märkasin sinna peidetud džiiipi!! Teed pole, aga auto valmis!! Liigume veel 1,5 tundi vahelduvate tõusudega teel edasi, jalg aga annab nüüd kõvasti tunda, võtan tableti. Oru allosa kitseneb, jõgi aheneb, vastasnõlval laiemad lumekoonused. 0,5 km enne Lääne-Yarit tuleb meie kokapoiss sooja joogiga vastu, annab lonksu ja läheb mahajäänuid turgutama. Teeäärne küla on väike, 3-4 maja, teised tared nõlvast alla. Kohal kell 15.20. Vaevatud Helina tuleb saatjatega 1,5 tundi hiljem, on üpris kutu, kuid elus. Tunnen muret, mis homme saab, kurule tõusuks tuleb võtta +900 m tõusu? Ise optimist, arvab, et kannatab ära. Talle tehakse kõhtu kinnitav spets. menüü – 2 keedumuna + riis, loodame paremat. Lääne-Yari kõrgus on 3663 m, täna läbisime 6 tunniga 14 km, (käiguajad koos puhkustega), summaarne tõus +600 m.

2. mai – Äratus 5.45, liikumist kuru poole alustame 8.00. Kuna lumerohkusest teiselpool kuru oli hoiatatud, jäid kandeloomad ja laagrivarustus maha. Edasi läheme seitsme kandjaga: 4 meie poissi, giid, abigiid, kokk, abikokk ning küllast 2 poissi ja üks vanamees. Ega palju polnudki kanda: Elsi, Aigari, Helina ja minu suht kerged kotid, Raunol ja Milenal on kahe peale üks ja Ülöl pooltühi, mida kannab ise. Mingi kuiv lõuna ja veidi jooki võeti ka kaasa. (Shival on kogemus, 2 nädalat tagasi oli ta koos grupiga just rohke lume tõttu siit tagasi pöördunud?!) Küllast väljub loogeldes, ilma erilise tõusuta autotee, ees paistavad suht madalad, vähese lumega mäeharjad. 1.20 järel jõuame mingi vareni, ootame kandjad järele. Sealt algabki rajata tõus mäeharja suunas, esmalt laugetes, kivistes orgudes, vahel eksime ka teemoodustisele, siis järgneb pikk järsem tõusuosa otse ülal avaneva orusuu suunas, mõned korrad lõikame kuskilt paremalt ilmuvaid teeserpentiine. On nii lund, pori kui kive, kõrgus kasvab jõudsalt. Siis avaneb ees pikk ja lai lumeväli ümarate tippude vahel, rusukuhjatisega keskel. Ongi Nara La kuru, 4560 m, tõusu +900 m. Kurul oleme nii umbes 11.45-12.00, 4 tundi tõusu. Kuna kurul lõõtsub vinge külm tuul, siis kõiki korraga pilditegemiseks kokku ei saagi, osa on juba teisele poole alla kadunud. Tervisega on õnneks kõigil enam-vähem, liigutakse kiirelt, ka Helina on kosunud. Taha, lõuna poole jäävad karmid Himaalaja lumised tipud, põhjapoolse madalamad paljad nõlvad. Asume kiiruga laskuma, põhja-loode poolne nõlv on laia lumelaami all, sumpame sellest 10 minutiga läbi. Nüüd pole tuult ollagi, soe päike meelitab. Teeme peale lund 15 min. peatuse ja kiire sööma. Minnes 15 min. edasi, leiame teel istumas-söomas kandjapoised. Istume siis veel 20 min. Edasi peaks viima nõlva lõigatud vähese kaldega traktoritee, kuid see on suures osas lume all. Kuna nõlvakalle on järsk, kohati ületades 45 kraadi, on ka teed katvad lumekoonused sama kaldega. Neid ületades-läbides tuleb olla äärmiselt ettevaatlik, astmeid ei kannata külmumise tõttu eriti lüüa, kirkat, nõõri ei ole, libisemine järsul nõlval oleks pikk ja valus. Kõnnikeppidega julgestus on üsna nadi, Helina, Milena ja Aigar pole sellist ohtu enne kogunud, Shiva õpetab julgestust ka väärtalt, see kõeik tekitab kõhedust. Aga õnnega pooleks saame siiski pika, poolkaares nõlvatraaversiga kogu orusopi ulatuses ilma eriliste apsakateta hakkama. Siht on ees-vasakul ootavale ribinukile. Ka meist allapoolse jääval nõlval on näha mitmed teekatkeid? Edasi keerab tee järsult vasakule, ribi taha, teise orgu. Sügaval all, teisel pool jõge paistab Hiina piiripunkti katus. Seal peaks piir asuma jõe peal, kuigi enne kulgeb mööda Nalakankari ahelikku. Seega ongi paremal juba Tiibet! Alla viib pikk, tugeva kaldega laskumine, kõrvalnõlval ronib aga kõrgele tugev traktoritee, ilmselt mingi kaevandus. Ees-all on näha madalad, hallid Hilsa majad jalakäijate rauad-rippsillaga. Hilsasse jõudsime kell 17.00, 3860 m, laskumist -700 m, 5 tundi. Alt vaadates tunneb vasjadusel kurukoha ümarate mäetippude vahel ära küll. Viimasel poolel km tuleb meile vastu Tiibetipoolne giid Tashi, seljas T-särk kirjaga: „made in Tibet“, oli meid juba hommikust oodanud, jah, olime ühe päeva suutnud maha molutada. Ta pakkus kohe välja, et me ei magaks mitte Hilsas, vaid sõidaks kohe Purangi, nii saaks järjele. Piiripunkt on avatud 18.00-ni, jõuame. Nõus. Andsime Nepaali poistele igaüks 70.- USD tippi, südamlilik hüvastijätt. Siis selgub, et me ei võigi oma suuri seljakotti ise üle silla tassida, seda võivad teha vaid Hilsa

naised ja muidugi raha eest! Hiina pool toimub viisakas ja kiire passi- ning viisakontroll, paar maja edasi tollikontrollis võetakse küll kõik kotid üksipulgi lahti, kuid ka viisakalt. Eriti uuritakse raamatuid ja arvuteid, arvata, et otsitakse materjale Dalai-Laama kohta (Helinal oli muidugi Dalai-Laama raamat ka kaasas, kuid suutsime selle viimasel hetkel Nepaali jätta). Läks hästi, ära ei võetud midagi. Võib tõeselt öelda, et meie suhtes ei avaldatud küll mingit mõnitavat ega ülbet suhtumist, ei ohvitseride ega sõdurite poolt, nagu on kirjeldanud eelnevad piiripunkti läbijad. Kõik oli viisakas ja korrektne, nagu ka Zangmus, mida olen läbinud 4 korda. Edasi sõidame 20-ne kohalises bussis. Purangi 30 km, tee Map Chu orus on korralik, asfalt, suhteliselt lauge. Maastik ilmetu, taimestikuta, kollakas-hall liiv-savi-kruus. Purang (Taklakot), 3772 m, on selle piirkonna suurim linn, kunagise vürstiriigi pealinn, praegu administratiivkeskus, kus laiad tänavad ja suured korrusmajad, muidugi korralik sõjaväebaas, ka 2 vana tiibeti kloostrit. Juba bussis hakkab Tashi rääkima uut juttu, et pole mõtet ka Purangis ööbida, tal Manasarovari järve kaldal magamiskoht kinni pandud. Meil pole selle vastu jälle midagi, tahame vaid süüa. Pidimegi aja maha võtma, sest tolliohvitser soovis Helina arvutit veel kord ka peakorteris kontrollida. Söögimajas tellime suured jakisupid, need osutuvad eriti maitsvateks, ei tea kas nälja tõttu või uudsusest! Hämaras asume järve poole teele, sinna ca 90 km. Pimeduse tõttu palju välja ei näe, kuid elamine läheb külmaks, temperatuur langeb nulli. Sõidame üle 4675 m kõrguse Gurla La kuru, s.o. 115 m kõrgem, kui lõuna ajal punnitatud Nara La! Tee ääres vilksatavad mööda talvel lahtilükatud nüüdseks sulamata lumekuhilad. See ongi TIIBET! Järveäärsesse majutuskohta jõuame ca 23.00, kohalik aeg on 2.15 Nepaali ajast ees. Väljas miinuskraadid, majas tundub veelgi külmem, aeg välja kookida siiani jõude seisnud sullejope. Elektrit pole, vett pole, pelta välja nurga taga. Vatitekid on, võtan peale 2 tükki + 2 villast, öösel hakkab palav.

3. mai – Ärkame peale üheksat (siit alates Tiibeti aeg), taevast kristallselge, päike särab, temperatuur karge, veidi üle nulli, tuult veel pole, ümberringi hallikaspruun taimestikuta maastik, taamal madalad ümarad mäed. Meie hoonetekompleks koosneb madalatest luitundvalgetest barakitaolistest värviliste aknapealsetega lamekatusega ehitistest ümber avara sisehoovi. Klassikaline Tiibet, ei puud ega põõsast, rohtugi pole. Paarsada meetrit hoonetest meelitab avar valkjas veteväli – Manasarovari järv, budistide pühamast püham veekogu. Sätin sammud sinnapoole, kõrgus 4550 m. Kallas veidi porine, vesi läbipaistvalt, klaasjalt jäätunud, ilmselt öine 5-6 mm-ne värske jää, paarikümne meetri kaugune valkjas ollus on vana paksem jääkaas, milline katab kogu järve. Lõõn kannaga augu jäässe ja pesen püha veega nägu, loputan ka suud, vesi mage, maitsetu. Peale tiibetipärast hommikusööki raudahjuga soojaks köetud söögimajas pakime asjad ja tassime bussi, ise aga läheme üle lageda väiksele kaljunukile sobitatud Chiu koobaskloostri, millise rajas legendi järgi püha tantristlik õpetaja, suur Guru Rinbotche (Padmasambhava), budismi alusepanijaid Tiibetis. Püha koht juba 1200 aastat, klooster 800 aastat. Guru oli palverännakul Hiinast Indiasse, lagedal väljal näitas lind, et on sobiv koobas mediteerimiseks, guru palvetaski seal 15 päeva, tuli hiljem tagasi, rajas väikse kloostri, elas seal vähe aega koos hiinlannast naisega. Nüüd elab kloostri üksik 70 aastane

lahke munk. Pühamu sai kult. rev. käigus tõsiselt kannatada, ehitati taas üles 1985.a. Vanad reliikviad on õnneks säilinud – guru enda ja ta naise kivisse vajunud jalajäljed?! Maantee ääres peaks paiknema kuumaveeallikas, kuid sellele on peale ehitatud kivimaja, uks lukus, võtmemees läinud küla peale asju ajama. Nurga taga pesevad kohalikud naised väljavoolavas soojas veenires pesu (Huvitav, kõikide naiste pead on mässitud paksudesse rätikutesse, ei mõista, kas tuule, külma või päikese kaitseks). Loobume suplusest, meest ei tule, kümbelus pidavat toimuma puutoobrites ja pileti hind ka üpris soolane. Istume kohalikku bussi, milline on täpselt meie bussi sarnane, et sõita tiir ümber püha Manasarovari järve. Järve ümbrus on looduskaitseala ja seetõttu võivad seal liikuda vaid kohalikud bussid - öko! Esmalt sõidame 15 km põhja suunas, et saada Darchen-Lhasa asfaltteele, mööda seda veel 35 km Lhasa poole, järve kirdeosas keerame pinnaseteele. Sinna, Horchusse on hiinlased ehitanud moodsa betoonvärava ning püsti ajanud palvelippude kõrge masti. Seal on ka suur busside parkla, kus kõik mujalt saabunud bussid tuleb kahalike nn. „öko“ sõidukite vastu vahetada. Siin leidis meie öko bussijuht, et tal lõuna söömata, käis siis 30 min ära. Järveäärne tee on veepiirist ca 50-70 m kaugusel, see vahemik kaetud ühtlaselt lihvitud uhtekivide ja kruusaga. Neil kividel liiguvad jakikarjad ja nosivad midagi, meie seal rohuliblet küll ei märganud, kui, siis eelmise aasta puitunud kõrred! Ringtee on mõnes kohas veidi sopane, ääres sulamata lumehanged. Ümber järve palveringi pikkus on 104 km, jalgsi käiakse seda 3-4 päeva, näoli maha viskuva palvetamisega, nn. „prostration“ variandis 15 päeva. Peagi jõuame järele kolmele nn. mahaviskudes liikuvale palverändurile. Meie hinnangul on nad 50+ naised, paksudes pikkades riietes, põlled ees, sussid käes. Teed nad eriti ei valinud, üle lume, sopa ja kivide. Tõhus sportlik tegevus, minutis 2-3 korda täies pikkuses pikali heita samas üles tõusta, kolm sammu, käed taeva poole, palve: vaim, kõne, õhk, ning kõik korduses. Nii 8-10 tundi järjest! Neid saatev mootorratas veab ilmselt magamisträna ja söögipoolist. Ei tea kust ilmub me bussi 80 aastane kasukas muti, tahab lähima kloostri. Bussis küsib süüa, kui maha läheb, siis ka raha, ilmselt sooviga kloostri annetada. Käesoleval ajal on järve kaldal 5 kloostrit, enne 65. aastat oli 8. Kui järve põhjakallast kaunistab mehisuse sümbolina Kailashi püramiidsamm, 6714 m, siis lõunakalda kohal troonib kutsuvalt pikutava naisena lumivalge Gurla Mandhata (Memo Nanyi), 7728 m, Kailashi armastatud naine! Teeme kiire kuivlõuna ja üritame ka suplust järves, see pidavat muutma „puhtaks“ kui vastsündinu, lausa jumaluseks. Juba jalgupidi vette minnes kaob soov kiirelt, vesi on raudkülm ja madal, väljas ka paras tuuleke, 20. m kaugusel algab monoliitne jääkaas, mis sulgeb kogu järve, selle peal omakorda ühtlane lumekiht. Järve põhi on pehme-savine, vee sügavus vaevu 20-25 cm, et jõuda supluseks sobiva sügavuseni, tulnuks minna jääservalt ehk kaugemalegi. Targad raamatud aga märgivad, et järve max. sügavus on 82 m! Vesi on hea maitsega, täitsa mage, kuid raamat väidab, et kuivaine kaal on 332 mg/l. Lõunakaldal tõuseme põndakule, Sera-La kuru, sealt näeme mõlemat järve, hiigelsuur lumine Manasarovari põhjas, lääne pool aga Rakshas Tali sopp, kuigi pisusoolane, aga ikka jääkaane all. Kui Manasarovari peetakse päikese kujutiseks, väga pühaks, siis Rakshas Tali vastaspooluseks, kuuks. See nii püha ei ole, ei tehta

palverännakuid või supelda (kuivaine kaal 890 mg/l). Põndakul on kivistuupa, manikivide müür ning mantratega jakipealuud, samas kõrval kümme kond jakikorjust, kes surid talvel nälga, kuna ei suutnud erakordselt rohke lume alt rohukõrsi välja kaapida. (Heinategu pole sealkandis kombeks) Järvede vahel jõuame taas Purangist tulevale asfaltteele ja sõidame otse Darchenisse, 4520 m. Paar km enne Darcheni küla on taas bussiplats, kus oma sõiduk tuleb vahetada kohaliku ökobussi vastu! Darchen on räpane küla kahe ristuva tolmuse tänavaga, mille ääres mõned kahekordsed majutus- ja söögikohad, nende vahel madalad nänni- ja toidumüügiputkad ja barakid, tänava lõpus kiikab üle mäevalli lumine Kailashi nukk. Küla alguses kõrguvad 3 tornkraanat, pidavat ehitatama 5*hotelli (!), meie seal töötegemist ei märganud. Meid paigutati väidetavalt linna parimasse majutusse: kahene tuba WC ja dušširuumiga, aga need ei tööta, vett ei ole, elektrit vaid 2 tundi, nelja auguga kuivkämbla õues nurga taga, kütet pole, toatemp. +5°C. Els, hull, peseb õues jäise tuule ja külma käes pead (keev vesi termos). Söömas käime hoovivärava kõrval madalas tiibetipärasas söögikohas, millise ukse ilutseb venekeelne PECTOPAH. Söögiks hea jakisupp ja mingid nuudlid, kõrvallauas istuvadki 3 venelast. Ööseks antakse kaissu soojenduseks kuum kummikott(!), lisan ka vatitekid.

4. mai – kell 9.00 ruttame sööma, et k.10 minna sisemise kora, s.t. Nandi kora rajale matkale. Kailashi mägi, tiibetlastele Gang Rinpoche (Suur Lumekalliskivi), hindudele Meru on budismi, hindu, boni ja jani uskumuselt eriliselt püha, kuna legendi järgi asub mäe alus seitsmendas põrgus ja tipp ulatub kõrgeima taevani. Mäge peetakse Maailma Sambaks, mille ümber keerleb kogu eksistents. Mägi on olemuselt korrapärane, ilmakaarte suunas orienteeritud tüvipüramiid, ümbritsev piirkond on nelja olulise Aasia jõe lähteala: Indus läände, Brahmaputra itta, Karnali lõunasse, Sutlei põhja. Kailashi peegeldust Manasarovarist loetakse looduslikuks mandalaks, mäge ennast ruumiliseks mandalaks. Kailash on ka väljanägemiselt mõistatuslik: 4,5 km kõrguselt lauskplatoolt viskub üles võimas kivimonoliit, 2,3 km-ne kivisammas, mida ümbritseb 1,2 km kõrgune kaljune ringvall, läbimurdega lõunasse. Olemuselt meenutab mägi klassikalist vulkaani, kuid kaljumonoliidina ta seda olla ei saa. Inimese, pühendunud budisti Kailashi (Milarepa) kora parikrama (palverännaku) sooritamine ümber ringvalli mägede võib ära kaotada kõik elu jooksul tehtud patud, ehk halva karma, annab värsket elujõudu, uue hingamise. Tiibetlastele ja hindudele on see väga oluline, päripäeva liikumine on Milarepa Kora, vastupäeva liikuvatele bonidele on see Bonpo Kora. Valged, hindud ja teised kaugemalt saabunud ringitajad läbivad palverännaku rahulikus tempos liikudes 52 (45) km-se ringi 2,5 päevaga, tiibetlased on suutelised ringi läbima 1 päevaga. Veel lihtsam on sõita Dolma La kurutõusu alla mootorratta või muu vahendiga, samamoodi ka lahkuda pärast järsu laskumisosa lõppu, karmapuhastus läheb Ikka arvesse. Võib ka maksta vastavale mehele, kes sinu eest tiiru ära teeb, ikka kombes! Näoliheitva liikumisega kulub aega 10-12 päeva. On veel üks eriline palverännak pühendunud budistidele, Kailashi sisemine-, ehk Nandi Kora. See kujutab liikumist ringvalli sees üle 5860 m-se Nandi kuru Kailashi peatipu ja eeltipu Nandi vahelt läbi. See on karm 30 km-ne matk kõrgmäestiku kliimas, nõuab mingil määral ka kaljuronimis- ja lumenõlval laskumisoskusi. Retk

sooritatakse ühe päevaga, kuna pole õiget ööbimiskohta, kui, siis telk. See on nii püha toiming, et selle sooritamisele ei või enne asuda, kui on läbitud 13 korda väliskora, vastasel juhul võib elujõud sootuks kaduda. On ka erand – hobuse-aasta, siis võib ühe välisringiga piirduda. Ka 108 kordne väliskora asendab ühe sisemise kora! Mäe tipp on siiani mägironijate poolt puutumatu, püstised monoliitkaljud eriti ei meelita, kuid peamiseks põhjuseks on ikka püha puutumatus, austus uskumuste vastu. Vaid Milarepa olevat mäele tõusnud, seda 13. sajandil!? Räägitakse veel ka vene ronijatest, neile olevat saanud isegi mingi loa, kuid ei jõudnud sihile, pöördusid enne mäetippu tagasi, nüüdseks olevat pooled neist surnud?

Esialgu oli ka meie plaanis sisemine kora, kuid peagi sai selgeks, et sisemisele korale ikka niisama ei minda, põhjendusi palju: palju lund, keeruline tõus, jääme pimedasse, meil selleks planeeritud (nende poolt) vaid üks päev, üle 30 km, pole telki, pole seda kuhugi üles panna(?). Lihtsalt ei tahetud meid sinna, ilmselt polnud neil nõudmistele vastavat meest kaasa tulemas, kellel see 13 korat ikka tehtud, taas ei tulnud meelde, et idamaa mees ei ütle kunagi: EI SAA! Ka vene mehed söögimajas arvasid, et ei tasuks riskida. Nüüd läheme siis sisekora rada lähemalt uurima. Külatänaval läheme otse Kailashi suunas, selle lõpus ületame silla ja jätkame käiku kuiva jõesängi kõrval. Möödume kolmest valgest tšörttenist ja nende vahel olevatest pikkadest manikivide müüridest ja asume ringvalli läbimurde kõrval olevast nõlvast üles ronima. Kui pooltel teel lõikame paremalt tulevaid teeserpentiine, ilmneb, et sinna on võimalik ka sõita. Läbimurde lai ava on täis palvelippude pusa, seal lehvib tuhandeid lipukesi arvututel pikkadel nõöriliinidel. Tõusu on 150-200 m, tagasivaates selgub, et Darcheni küla polegi nii väike. Külma ilma peljates olime paksult riietunud, tõusu punnides hakkab peagi palav. Ringvalli põhjas, „kaldeeras“ satume autoteele, see suundub vähese tõusuga põhja, otse Kailashi suunas. Peagi hargnemine: parem suundub Gyangdragi Gompassse, vasak Serlungi Gompassse, Nandi Kora tõusu alla, nende vahele jääb ümar seljandik. Läheme paremale, põndakust üles, ees-vasakul, orusügavikus, kõrgemate vallide jalamil näeme künka otsa ehitatud väikest kloostrit. Möödume kolmest valgest tšörttenist ja väga peenelt töödeltud manikividest, seejärel veel neljast üksikust kivistuupast. Kell 12 siseneme künka otsas kloostrisse. Kogu hoone tundub väga värske, kas on äsja restaureeritud või koguni uus ehitatud. On suur palveveski ja väiksemate rivi ümber hoone, palvesaalis 4 erinevat buddha kuju, trummid, pasunad ja puhutavad teokarbid, kuid munkadele vaid kümnekond mantrate lugemise kohti. Munki ei näinudki, kuid kloostri jalamil on ka teisi hooneid ning tšörtteneid-stuupasid. Kuskilt rõdult pidi ikka nägema Kailashit ka, meie seda kohta ei leidnud, ilmseks on paremaks vaatluseks vaja nõlvast üles ronida. Et jõuda Serlungi, on vaja ületada vasakpoolne seljandik. Möödume neljast suuremast valgest ja suurest hulgast väikesest tšörttenist, siis näeme parempoolsest nõlvahemikust suurt Kailashi kolmnurka ja massiivset korrapärasest Nandi sarkofaagi, millise viimane osa ripub kõrgel tühjuse kohal nagu Euromaja Rävola puiesteel. Vou! Laome suure kivistuupa kõrvale ka oma tuurikesed, punnitame +150 m tõusu, sama laskumist ja olemegi Serlungis. See on väike armetu kloostrikene nigela sisustusega, kuid aknast paistab Nandi ja sutsuke Kailashtki. Noor, osaliselt erariietes

mungapoiss tuli meid nähes maja avama, tegi raudahju tuld ja keetis teed. Sööme ja soojendame. Meiega on kaasas ka kandjapoiss toidukraamiga? Tagasi läheme mööda teed, millise ülaosa viibki Nandi Kora tõusu alla. Tegime vea: oleks pidanud veel 5 km edasi kõmpima, vaid 1,5 tundi ja tõusuosa algus oleks ära nähtud, nüüd sama tark kui ennegi. Ilmselt külm, mõttepiiratus ja väsimus segasid arukaid mõtteid, ei uurinud eelnevalt ka kaarti vajaliku põhjalikkusega. Tee alumine ots on lumes, sealt mingi sõidukiga läbi ei oleks pääsenud, 1.15 –ga oleme alumiste stuupade juures tagasi, kell 17 hotellis. Õhtul keerab ilma ära, tugev tuul, külm, kerge lumi. Öösel jooksis hiirepoju üle näo, ilmselt Aigaril samuti. Ta sahmis pimedas mõned korrad plõksuva plastpudeliga, hommikul oli dušširuumi põrandal hiirekese laip!

5. mai – Täna läheme välimisele- ehk Milarepa Korale. Pakime asjad nii, et mittevajalikud linna- ja muud asjad jäävad hotelli pakiruumi, magamiskotid ja matkaks vajalikud riided suure seljakotti, milliseid tuleb nüüd kahe peale vaid üks, asju ju vähe, kott kandjale selga (maksime jakkide eest, kuid need ei pääsevat kurul lumest läbi, võeti inimkandjad) ning väike kott endale. Kell 9 sööma, k. 10 bussi peale, sõidame 4 km loode suunas, Chag-Tsahal-Gangi, +135m, seal I palvetamiskoht, kora värav ja kontrollpunkt. Ilm külm, tuuline, meil seljas parajad vatid. Taevas poolpilves, kuid siniste laikudega, võib loota vaadet. Kandjateks on kaks noort meest ja üks väike tüdruk, talle antakse minu suur kott, need ongi siis meie 4 jakki! Juba teel sõitsime bussiga mööda kolmest näoliviskavast koratajst! Org on ca 0,5 km lai, tasane ja lauge vaevumärgatva tõusuga, kruusapinnasel traktori- ja mootorrattajäljed, võiks sõita küll. Orgu piiravad mõlemat poolt ca 0,5 km kõrgused kaljud, kaugel ees on näha orgude hargnemine. Teel talvised lumelaigud, liikus igasugust rahvast, nii palverändureid kui matkamehi. 1,5-2 tunnise kõmpimise järel tekkis parempoolsetesse kaljudesse vahe, sealt hakkas paistma Kailashi lumine tipuosa üha paremini ja paremini. Lavatsitega II palvetamiskoht, nn läänepalvela. Tunnise käigu järel barakkteemaja ja poepugerik. Istume tunnikese, joome teed ja nosisime. Edasi Kailashi vaade kaob kõrgemate kaljude varju, lai org keerab suure kaarega paremale, teine suundub aga otse edasi. Seal ca 1 km kaugusel vasaku nõlva all paistab punane Dira Phuki kloostrikompleks suure arvu väikeste valgete tšörtentitega. Me pöörame paremale, sealse nõlva varjus lõsütavadki madalad räpased palverändurite barakid ja köögi-söögitelk. Viimasel teeosal möödusime vaevatud tšehhist ja samasugusest venelasest, keelitasime küll neid tagasi pöörduma, keeldusid: küll jõuame. Ka Helinal oli täna hommikul taas üpris kehva, kuigi kõndis nobedalt ja jõudiski kergelt päralt. Kohale saame veidi peale kolme, seega nelja tunniga, 15 km, 5060 m. Kuna Aigar öösel norskas, lähen Helina ja Elsigaga ühte ruumi, kui seda üldse toaks saab nimetada - hang nurgas, akna ees kile, ukse sulgemiseks kivi, koikus räpane tekiräbal, kuid mis varjus, see varjus. Kohe barakkide tagant peaks paeluma lummas Kailashi vaade, kuid see kumab vaid hädiselt läbi udu. Hakkame Rauno ja Milenaga nõlval tõusma, et lähedalt paremat pilti saada. Liigume lumeni, sealt kõrgeima moreenikuhiku otsa, edasimineku tundub juba laskumisena liustikule, milline ulatub otse Kailashi põhjakaljudele. Tunniga tõuseme vast 250 meetrit. Kuhiku otsas on kilesse mässitud stuupa ja palvelippudega mastipuu. Vaated küll veidi selgemad kui all, kuid ikka läbi

vine. Laome ka sinna omad kivituurikesed, klõpsime hulga pilte, korjame mõned kivid kaasa ja kiirustame alla õhtusöögile. Laskumisel näen silkamas priskeid jäneseid, pontsakaid vilistajaid ja väikseid värvulisi, mis neil sinna karmi kõledusse asja? Peale söögikorda valisid venelased magamiseks köögi, maksid sooja koha eest 200.- euri! Haige tšehh oli ka üles jõudnud, hingas nurgas hapnikupudelit, jõuetu siberlane viidi siiski Dartchenisse tagasi. (Muide, magamisbarakkide taga, mäeveerul on nii mõnigi ülepingutanud korataja kauaküngas!) Söögi ajal mõõtis Rauno meie saturatsiooninäitu ja pulssi, st hapnikusisaldust veres, äratades sellega naabrites suurt huvi, tekkis järjekord. Meie omadel olid näitajad normipiires, üle 70, isegi Helinal. Mind piinab juba mitmendat päeva kuiv köha, tuttav sündroom Everestilt. Aigar kaebas ka Maele, et ma ei laskvat tal magada, soovitati midagi põletikuvastast. Nüüd arvab ka Rauno, et ju on kopsuturse(!), annab antibiotsi. Ja mida Boriss minuga Everestil tegi, ravis 1,5 kuud bronhiiti?

6. mai – Äratus pimedas, kell 6.00, magada oli üpris hea, vist keegi eriti ei põdenudki, ka Helina rõõmsalt terve. Söögile kell 7, liikuma alles 7.50. Külma, alla nulli, öösel oli vist kõva miinus, paras tuuleke, nähtavus kehvapoolne, vine. Liigume idasuunas, kivine tee jätkub, kivid võrguga kinnistatud, et vesi liiga ei teeks. Ümbrus lumine, nõlvadel rohkem, orupõhjas vähem, tõusu esialgu eriti polegi. Siis ilmub paremkaljude tagant välja imekaunis Kailash, mida edasi, seda suursugusem. Pilved on hajunud, hommikuselt karge mägi sinitaevas lausa lummas. Ees orgude hargnemine, meil vaja paremale, et saaks pühale mäele ikka ringi peale. Uue oru suudmes oleme k. 9.10, sealt alates tõhusam, ca 20-30 %. Vaated selged, umbes paarkümmend inimest tõuseb meie ees värskel lumel üle vahelduvate põndakute laia parempoolse kuruharja suunas. Lund ei ole palju, kivid väljas, kuid seda on kõikjal, mustriks värsked jänesejäljed. Sügiseks pidi lumi ära sulama, ilmselt on praegu ilusam. Viimane tõusuosa on veel järsem, seejärel platoo. Suurele kivile seatud palvelippude masti juurde, s.t. kurutähise juurde jõuan 10.20, seega 2,5 tundi käiku, teised veidi varem, põlv andis tõusul jälle tunda. Rauno-Milena kappasid hommikul kiirelt ees minema ja olid nüüd ammu teisele poole kadunud, saan teistega kurul kokku. Dolma La kuru (Aitab Üle), 5660 m on palverännaku kõrgeim koht ja kogu retke kulminatsioon. Palvelipud on tõmmatud kahe mastipuu vahele, neid on seal palju, tunduvad kõik uued ja värsked, vanu räbalaid nagu polnudki. Kurult Kailashi mäetippu ei näe, see varjub tipult laskuva terava kaljuribi taha. Riputame nõöridele ka omad lipukesed ja katasallid, teeme igas poosis pilte, ka Everetil ja teistel nimekatel tippudel lehvinud rahvuslipuga. Kuna tuuleke on näpistav, sätime ka end peagi minekule. Peale kuruplatood algab kohe kaljuplaatidel ja nende vahelisel lumel järsem laskumine, eks seetõttu jakke koral ei kasutatudki (neid ju pole ka vaja). Mul on plaatidel-kividel ja libedal nõlval liikumine üpris niru, sügavaid astumisi ja kiireid hüpakuid ei saa ega riski teha, jään teistest kohe maha. Peale esimest järsemat nõlva tuleb teha traavers vasakule, mööduda sügavas lumes püha Chenpo-tso järvest ja taas järsem nõlvaosa, ning paremale. Siis järsk laskumine suurtel kividel ja plaatidel, seekord pikemalt. Tuleb vastu böni (vana Tiibeti usk) munk, nemad teevad palverännaku oma traditsioonide kohaselt vastu päeva. Jõuan järele kahele prostrationi, s.t. näoli mahaviskudes korat tegevale tiibeti mehele. Nad

võimleavad ikka väga tõsiselt järsul nõlval kividel-plaatidel, lumes ja poris. Neid saadab tiibetlanna kahe 5-7 aastase poisiga. Meestel on võhm väljas, iga kümnekonna meetri järel istuvad kivile, ajavad juttu, teevad lastega nalja (on ikka mehed, ma ei saa käimisevägi hakkama). Ja nii 12 päeva jutti!! Otse järsu nõlva all, lauges lammorus ootab uus teemaja, 5235 m. Jõuan sinna 12 paiku. Olen 1.10 hoolikalt jalga hoidvast laskumisest üpris kutu, komberdan majja. Teised veel ootavad, ka kandjad, kuid Raunot-Milenat enam mitte. Pakutakse teed ja suur tops väga chillist kiirnuudlisööki. Nuudel sisse ei lähe, supivedelik ja tee koos krõbinatega küll. Istume kuni 14.30-ni, siis võtame ette viimase teeosa Zuthrul Phugi, pakuti, et 9 km ja 3 tundi. Tundus imelik, miks nii kaua. Edasine korralik tee tasases orupõhjas, osaliselt pinnatud, hästi sõidetav. Kui oled rahamees, siis tuleks käia vaid järsemad tõusu- ja laskumiseosad, muu võiks mootorrattaga sõita. Umbes 2 km järel on idapoolse, st. III palvetamiskoha lavatsid, mina sealt Kailashit küll ei näinud, võib-olla oli pilv ees. Tee on hea, kuid mu liikumine vaevaline, nüüd on segajaks ka vastupuhuv väga tugev ja külm tuul ja põlved tõrguvad. 1.40-ne järel terendab ees mingi hoone, rõõm suur, äkki kohal. Vale puha, mingi uus vahepealne teemaja. Els pani kohe minekut, jääme koos Helinaga venelastega teed jooma, kuid lõpp tuleb ikka ära kannatada. Täpselt kolme tunni järel, s.o. 17.30, jõuan Zuthrul Phugi, 4835 m, Helina 10 min varem. On ilus uus külalistemaja korralike tubadega, neljakesi toas. Maksame luksuse pealt 100 yuaani juurde, ninalt. Vanad majutus- ja kloostrihooned jäävad veidi kõrgemale nõlvale.

7. mai – Üles 7.30, sööma 8.00 ja 8.45 minekule, ees pidi ootama 14 km astumist. Ka edasi hea pinnasetee. Kui org kitseneb, tõuseb tee sissekaevatult nõlvale. Hommik on karge, kerge tuulega, eilse marutuulega ei anna võrrelda, taevas pilvitu. Eesmised külgahelikud madalduvad, hakkab paistma lame platoo, selle taga lumised Himaalaja ahelikud. Põlveliikuvus talutav. Jõuame järele kolmele mahaviskuvale palverändurile, 2 paarikümneaastast tüdrukut (lambanahksetes kasukates) ja noorsand! Neid, pühendunud budiste, võib peagi lõppev pingutus eriliselt rõõmustada, ikkagi 2 nädalat kannatusi seljataga, püha toiming edukalt lõpule viidud, (miks neil juba niipalju patte). Org kitseneb veelgi, läbib väikese kanjoni, möödume madalast palvelippude püramiidist ja ongi hooned infotahvlitega ja meie buss. Finito! Kõik, see on Trungto, IV palvekoht, kora lõpುವාරav ja kontroll-punkt. Kohal 10.45, seega 2 tundi teel sagedaste puhkustega. Kui aus olla, siis seda teed polnud küll rohkem kui 6-7 km ja kui võtta ka kora algusest 4 km maha, mida sõitsime bussiga, jääb kora kogupikkuseks vaid 45 km. Nüüd tuleks end lõdvaks lasta, et tunnetada kehas toimuvat karma ümbersündi, kuid tuim inimene ei saa sellest aru! Teeme kandjatega ühispildid ja kogume igalt 15.-\$, et tippi maksta. Sõidame veel 4 km Darcheni hotelli, asjad kokku, vene „restosse“ sööma ja kell 14 uus ärasõit. Suure tee äärsel platsil vahetame „öko“ bussi oma bussi vastu tagasi, milline oli seal 3 päeva tulutult seisnud. Suuna võtame läände, et uurida mis on järgi kunagisest võimsast, vahepeal unustusse vajunud Guge kuningriigist.

Praeguse Tiibeti äärmise lääneosa ja Indias paikneva Ladakhi aladel paiknes üheksandast sajandist kuni aastani 1630 rikas, edukas ja kardetud Guge kuningriik, millisel olid suured teened ka budismi levikul Tiibetisse. Üks kangetest kuningatest oli liialt perekeskne, tegi ajaloolise vea, jagas riigi kahe poja vahel pooleks – Gugeks ja Ladakhiks. Sellest ajast polnud rahu enam maapeal, naaberriigid olid muutunud faforiitideks, verivaenlasteks, omavahel käias pidev sõda (ka etniliselt oldi erinevad, Ladakhis elasid india hõimud). 1630. aasta ühel suveööl tulid Ladakhi sõdalased suure väega ja vallutasid kiirkorras Tsaparangi kindluse, tappes kõik suveresidentsis viibivad ülikud, vaimulikud ja kaupmehed, kaasaarvatud nende naised ja lapsed (vaatamata sellele, et Guge oli juba osaliselt allutatud, makstes ladakhlastele makse). Sellest sündmusest alates ei teata maailmas Gugest enam midagi. Guge pealinnaks oli Tholing, kuninga ning ülikonna suveresidentsiks Tsaparang.

Suurel Islamabad-Peking Sõpruse maanteel võtsime suuna loodesse. Kohe esimestel kilomeetritel hakkavad paistma üle avatud platoo kirdes puhtad Kailashi vaated. Ka „sarkofaag“, „katetraali portaal“ ja hvastika on selgelt väljas. Ilm selleks ka igati sobiv, selge, taevas sini-sinine, vastupidiselt korapäevadele. Paarikümne km järel keerame suurelt teelt edelasse, ka seal hea asfalt, kuigi veidi kitsam. Maastik muutub mägiseks, mäed lumisteks, tee keerutab serpentiinides, inimasustust pole, vaid elektriliinid suunduvad kuhugi. Punnitame üle 4,8 km-se kuru, alla sõites on mäed muutunud triibuti mitmevärviliseks: punased, kollased, rohelised, hallid. Üle laia oru ja pikk tõus Hundikurule, 5100 m. Ülal avar platoo, keset tühjust politsei kontrollpunkt(!), läänes lumine Himaalaja. Allaminev tee on väänlev, tugeva langusega, algab Tsada savimets (Liivadžungel), figuraalne kollaste liivakivi-kanjonite labürint, suurel maa-alal on vesi ja tuul voolinud püstnõlvadesse erinevaid vorme ja skulptuure. Tõmmatakse paralleele lausa Suure Kanjoni ja Monument Valleyga? Jõuame Tholingi, vana Guge kuningriigi pealinna peale kella 17.30, 3800 m, 262 km läbisõitu. See on kaasaegne Hiina linn, laiad betoontänavad, 2-3 korruselised linnamajad, traktorid, veoautod, ka sõduautosid ja mootorrattaid, veoloomi ei märganudki. Majade ees tänaval on mitmeid kumerpeeglitega veekeeduseadmeid – perpetum mobile! Samas, otse kaasaegsete majade taga on säilinud ka vana kitsas külatänav madalate valgete tiibetimajadega, värviliste ukse- ja aknapealsetega, puuriidad katusel. Enamus sagivatest inimestest tiibeti tõugu, näeb ka šinjooni ja punasete tuttidega ning kõrvaehetega mehi ja triibuliste põlletega naisi. Võõrastemaja keskpärane, mitte väga külm, vets ja kraan koridoris, aga dušš ja pesumaja üle tänavaa!! Soovime õhtust süüa mingis hiina teemajas, kuid see lehkab vängelt värske värvi järele, läheme tiibetlaste juurde.

8. mai – Hommikul k. 9 võtame suuna läände, sõidame 16 km. Seal, Tsaparangis paikneski kunagi vägevate Guge kuningate suveresidents. Koht on vingne, laias kuivas orus sirutub taevasse võimas, koopaid täis uuristatud 130-150 m kõrgune üksik jurakas liivakivist sammak. Peale selle kantsi vallutamist 1630 a. ladakhlaste poolt, on need müürid, seinad ja koopad seisnud 380 aastat katmata ja kasutamata, kuid tänu äärmiselt kuivale kliimale, on säilinud palju

põnevat, tõmmatakse võrdlusi Pompejga. Sellel 15-20 korruselisel, kokku ligi 180 tuhat m² pinnal paiknes ca 300 koobast ja eluruumi, paarsada palvetamis-mediteerimiskohta ja kabelit ning 5 templit. Kokku võis kantsis elada kuni 1000 inimest, alumisel tasandil sõdurid, keskmisel vaimulikud ja kaupmehed, ülemisel kõrgklass, nendest veel kõrgemal, tornis, läbi kahe kitsa tunneli (nende läbimisel tekkis Helinal tõrge!) kuningas. Praegu tegeletakse kompleksi ulatusliku renoveerimisega, hiina noored tassivad seljas kivi plokkide ja ehitussegu kuhugi üles! (EÜE?) Templites, suurim neist Punane Tempel, on mingil määral säilinud haruldased kribuseinamaalingud ja ka altarid, kuid Duddha skulptuurid peksti kult. rev. käigus tükkideks. Kuninga „palees“ oli 3 tuba: vastuvõtu-, elu- ja magamistuba. Kuningapalee kõrval olid veel mingid avarad ruumid, arvatavasti ihukaitsjatele. Ladakhlased olid kuningas tornist kättesaamisega raskusi, kuna juurdepääs sinna läbis tõhusalt kaitstud tunnelid. Selleks sunniti vangistatud linnaelanikke ehitama väljaspoolt kuningakoja tasapinnani spets. torn, edasine oli vaid vormistamise küsimus. Ladakhlased olid julmad mehed, kõik kättesattunud gugelased tapeti, meestel raiuti pea mõõgaga maha, naised-lapsed visati tornist alla. Ka loodus mängis Tsaparangi mahajätmisel oma rolli - kui enne kasvatati lammorus veerikka jõe ääres vilja ja muud söödavat, siis peagi pärast ladakhlaste rünnakut veeresurss muutus, jõgi kuivas, põllud kõrbesid. All, külgmise jõe ääres paiknevad meetrise läbimõõduga grotid, kuhu olevat peale vallutusretke topitud kõik tapetud. Mina nägin trellide vahelt mõnda jala-, pea- ja vaganaluud, aga need grotid ulatuvad sügavusse ja on enamuses kinni varisenud. Tagasiteel, kui avaldame soovi külastada Tiibeti külla, viiakse meid hiinlaste poolt ehitatud tiibetlaste näidiskülla: keset ei miskit on rajatud betoonteel, sirged tiibeti stiilis majad, isegi kasvuhooned ja garaažid, katustel traditsiooniline puuvaru. Kõik ringmüüri sees, kõigest üle lehvib punalipp. Kuid lapsed ikka tatiseda ja aina: money, money. Nagu Roy Strider ütleb: see on nomaadide tsiviliseerimise programm, mille eesmärgiks on tiibetlaste kokkukorjamine ja hääbumisele saatmine. Tholingis tagasi, käime peatäna lõpus suure punase-kirju stuupa juures, seal käivad restaureerimistööd, valatakse ehitusblokke: savi, kruus, sõnnik ja õled, ning päikse kätte kuivama! Ja seda industriaalses Hiinas. Teeme kolm vajalikku tiiru ümber stuupa, manikivide, jakisarvede ja palveveskite ning jälgime kuidas Hiina punanoored laupäevakut teevad - haljastust renoveerivad: kaevavad 5 cm sügavuseni, murukamar pööratakse teistpidi, reha pole, muruseeme kohe otsa ja pool autotsisterni vett peale! Kuivanud 0,5 m kõrgused kuused tõmmatakse välja ja istutatakse samasugused uued? Kõrval on uhke plekk-varikatus talvise lumeraskuse all kokku vajunud – tugipostid ja sarikad olid ühendatud mõne 60 cm-se naelaga! Õhtupoole käime kohalikus 1000 aastases Tuolini kloostri, selles hiidvanas, ilmselt Guge aegadest kloostri teenib praegu 3 munk, kunagi oli 60. Peaukse vahel ehmataavad punase-valge ja kollase-sinise näoga maailmade valvurite kujud, lokapalad, et halvad vaimud sisse ei pääseks. Sees lubatakse teha isegi pilti – väikesest Buddhas, mantrariiuulist, palvete lugemise lauast ja räpasest köögist. Väljas on pikk palveveskite rida, palvelippude puu ja „suitsuahi“. Kaugemal restaureeritakse stuupat. Saame teada, et stuupa päisesse pannakse karpide viisi

palvelinte. Öhtul käin linna ääres oleva suure üksiku puna-valge stuupa juures. See on koolimaja lähedal. Enamus lapsi jalutab stuupast ükskõikselt mööda, kuid mõned teevad siiski enne kojuminekut paar palveringi. Tagasi tulen otse läbi kruusaaukude ja uhteorgude, saan kohalikest majadest häid pilte, eriti ukse-aknaaunistustest. Öhtusöök ikka värvi järgi haisvas hiina söögitoas, söök hea, 6 käiku. Rauno ravi on mõjunud, mul kopsuturse(?) taandunud.

9. mai – Kell 8 bussi ja suund Garuda (mütoloogiline jumal-lind, kellaga Wishnu lendas, budismis müütiline hiigellind Bya rje) pühasse orgu, kus asuvad põnevad kloostriehitised. Keerame asfaltteelt ära, edasine kruusatee on väga aukus ja treppis, nn. pumpi road, kiirus langeb 20-40 km/h peale. Org kitseneb, orulammil jalutavad karvased jakid. Sõidame mööda suurest kloostrikompleksist, vist Garuda peaklooster, kuid mitte sellise nimega. Kaugelt on näha, et pikad lipuliinid viivad värvikirevad lipuread kõrgetele kaljudele, ürgsete pühade koobasteni. Sõidame mööda, külastust lubatakse hiljem, tagasitulles. Sõidame veel 5-6 km, seal Ülem-Garuda klooster, ilmselt ka mingi nimega. Juba eemalt näeme midagi teistsugust, palvelippe on palju, kuid mitte tavalisei viite värvi väikesi, vaid ühe- ja kahevärvilisi suuri, ilma mantrateta. Neid on terve väli täis, lausa lippude meri. Kõrgete mastide vahele on tõmmatud pikad nöörid ühte sorti lippudega: kollane-helesinine, tumesinine-kollane, kollane-tumesinine, punane-kollane, valge-punane, kollane, valge, sinine jne. Klooster ilmselt vana, sajad aastad, asupaik avaras orunõos madalate mäeseljäandike vahel on igati sobilik, kuid kult. rev käigus lõhuti ikka innuga. Nüüd on taastatud vaid väiksemad hooned, kümnekond stuupat, manikivid ja sarvemüür. Kavala näoga noor munk jagab seletusi. Palvetamisruum on II korrusel, mööda redelit. Kappi peidetud pühakujude ees põleb sadakond rasvalampi. Munki elab ja teenib seal vist 5, + mõni töömees. Sõidame edasi paar km teetul maastikul, seal vanad, täiesti lagununud kloosterimüürid kuumaveeallika nõrgkaljul, allikas ise ka. Vesi raviomadustega, eriti põlvevalude vastu, vast 40°C. Tuleb kasutada igat võimalust, leotan suures lootuses oma valupunkte, ehk aitab? Teisele poole nõrgkalju astangut oli mineraaliderikas nõrgvesi aastasadade jooksul moodustanud geiseriidist madalad kaunid valged terrassid, väike Pamukale! Ka seal on nööridele lükitud helesinised(?) lipud. Tagasi sõites peatume vahelejäänud teeäärse kaljukoobastega kloostri juures, minnakse võtmemeest otsima. Klooster pidi olema väga vana, 3000 aastat(!), vast mediteerimiskoopad kaljuseinas. Ka see iidne ehitis lõhuti kuuekümnendate rev. käigus, nüüd uued sirged majad. Ootame võtmemeest tunni ja enamgi, ei tule. Jäävadki põnevad koopapalvelad nägemata. Sõidame naaberorgu, seal pühapaik teise kuumaveeallika naabruses. Suurel maa-alal on laiali hulk tšörteneid, manimüüre ja kabelitaolisi palvelaid, vana kloostrit ega varemeid ei märganud. Astang teisel pool jõge oli varisenud, paljastus valge geiseriitkalju, kunagine termaalala. Teeme astangul palvelippude vahel marutuule käes huviringi ja laskume orutasandile ehitatava uue palvekoja juurde. See ehitatakse väga vana, erilise pühaduse ja legendidega seotud groti kohale. Ehitus on lõppjärgus, kuid reliikviad juba paigas: kivisse „vajutatud“ 2 Buddha jalajälge ja Garuda muna (!) ning kolm kuldset pühameest (üks neist Padmasambhava). Allpool orus tungib maast välja kuum allikas tekitades paarikümne meetrise

aurava tiigi, sellel lokkavad vetikad ja hõljub väävlilebra. Tiik on piiratud traataiaga, mis omakorda kaetud palvelippudest vaibaga, sulpsust ei tulnud midagi välja. Tiigist väljavoolav vesi oli juhitud mööda betoonkanalit 0,5 km allpool paiknevale väljale, kus väike valge majake – vesiravila. Kahjuks ka seal räpased puutoobrid ja hind mitte kõige kutsuvam. Pealegi kurtsid kõik põdurat tervist, mina näiteks mööduvat „lākakōha“. Kuna sõit siinsesse viimasesse sihtkohta Moserisse keelati politsekontrolli poolt ära, kõrged kurud olevat lume tõttu läbipääsmatud, siis keerame tagasi Dartcheni poole. Jõudes Pakistani traktile jääme esimesse külla, Montserisse(!) ööbima. Toas on raudahi ja seda saab isegi pakkekartongiga kütta, annab meeldivalt sooja! Söögitoas on hiinapärase keerutatav söögilaud, pelta aga ropp, tuul lööb kõik tehtu tagasi. Öösel ulub aianurgas ketis mastif.

10. mai – Hommikul kell 8 ilma söömata sõitu. Öö oli olnud külm, veetünnil, kust õhtul vett võtsime selline jää, et kruusiga katki ei löö. Tagasiteel ületame taas kõrged kurud ja tagasi Dartchini teeotsa eelsele bussiplatsile, et Tashi saaks kätte meie pitsatitega kinnitatud marsruudilehed-nimekirjad, millised oli jätnud mingi ametniku kätte. Ilma kinnitatud paberita Tiibetis liikuda ei või ega ka saa, võetakse kohe rajalt maha. Ootame tunni ja veelgi, meest ei kusagil. Tashi sai mingi teate, sõidame teisele poole Manasarovari järve, kust algab ümberjärve ringtee, sealselt bussiplatsilt isegi sai. Tüüpiline hiinlaste hoolimatu suhtumine tiibetlastesse ja muidugi ka meisse. Edasi on hea tee laias orus, lauged nõlvad lumelaamidega, kahelt 4700 m kurult veel head hüvastijätuvaated Kailashile. Järgneb pikk kerimine kõrgele lumisele Mayum La kurule, 5200 m, sealt alla orgu jõudes satume veerikka jõe kõrvale, Brahmabutra ülemjooks! Esimeses suuremas külas, vast Zhabdunis(?) loodame hommikust süüa, tiibetipärane soe teemaja, perenaine väikse lapsega, priskepoolne, hea elu peal. Enamus möödasõitvaist autodest peab seal kinni, kõigil süüa vaja. Autosid liigub küll, eriti suuri rekkasid, kogu vajaminev söögi- ja tarbekraam veetakse alt Hiinast ja Lhasa kaudu, söögikohti leidub vaid pikkade vahemaade tagant. Tolmusel tänaval oli näha veel paar räpast äri-töökoda, nende äriiline seis on nukravõitu. Eriti ropp on teemaja kõrval olev peldik, kus koeranähvits all lampkastis maiustab! Tuli meelde paslik laulusalm: „Ufaast ma leidsin peldiku, mis sita ära määris...!“ Kuid mootorrattad tänaval uhked. Edasi sõites Brahmaputra peagi kaob, pöörb koos oruga lõunasse, meie jätkame jäigalt kagusuunda. Loodus endiselt trööstitu: ei rohtu, ei puid-põõsaid, kollane-hall kõrbenud maa. Elumaju-hurtsikuid väga vähe, vaid mõni paarikümne km järel, siis ka väiksed jaki-lambakarjad. See-eest aga näeme saigade ja kiangide (eesti keeles eeslik, mitte mets-eesel, wild (white!) donkey) salku ringi kappamas. Kuna meil tekkis käimata Moseri tõttu üks lisapäev, panin ette veidi marsruuti muuta, sõita mööda lõunapoolset teed läbi Tingri, s.t. Himaalaja suurte mägede alt läbi, et inimesed näeksid oma silmaga Cho Oyut ja Everesti, maailma tippmägesid. Tashile mõte ei meeldinud, hakkas raha juurde kauplema: bensiini kulu, lisaööbimine, marsruudi muutus jne. Helistas lõpuks ülemusele Lhasas. Üllatav, kena daam oli asjaga kohe päri ja seda firma kulus! Mööda igavaid koltunuid orge edasi loksudes ületame õhtupoole esmalt veel ühe 4900 m, seejärel 4800 m kuru ning jõuame kell 18.30

Sagasse (Kyakyaru), 4280m, läbisõit 500 km. Saga on sealse piirkonna suurim asula, muidugi võimas sõjaväe tugipunkt. Kesktänav on betoontee, kahel pool kilomeetri ulatuses ühekahekordsed poodide, töökodade, teemajade barakid, on ka lühikesed põiktänavad. Diskoteegist kõlab vali musa, tänaval palju ägedaid mootorrattaid – lenksu külge monteeritud soojade kinnastega. Hotell on ving: suht uus, puhas, kahekordne, rõduterrassid suurde sisehoovi, kahesed toad, vesi hoovinurgas, peldik uksega. Toateenijad-naised mängivad õues piljardit! Õhtusöök heas tiibeti teemajas, Rauno-Milena jõudsid poest juba mõned joped osta. Isegi kell 23 on tänaval veel liikumist ja lärmi.

11 mai – Kell 9.30 bussiga nurga taha kohaliku supikööki. Seal kiire teenindus, vist kohalike töömeeste hommikusöögi plats, juba 10.15 sõidame edasi. Kohe pöörame suurelt teel maha garaazide ja prügihunnikute vahele, kus nagu õiget teed polegi. Keerutame tükk aega, enne kui oru teises servas saame jälle maanteele, seekord kruusateele. Kohe ületame kitsal sillal taas meie teele jõudnud Brahmabutra ülemjooksu. Edasi on korralik tee, ei eriti treppis ega aukus. See on nüüd lõunapoolne otsetee Tingrisse. Möödume Lodu järvest ja ületame mõned mäekurud, üks taas 4800 m-ne. Orud kõik ühtemoodi trööstitud, elutud kuumaastikud, nõlvadel vaid mõned rohututid. Ja seal kõige elutumas paigas näeme tee ääres bussi, meie tuttavad venelased olid mõned päevad tagasi rõõmsalt sinnani jõudnud ja oligi kõik, buss ütles üles!! Olid 2 päeva seal passinud, enne kui saadeti uus sõiduvahend neid päästma. Nüüd on ka remondibuss kohal ja 4 meest urgitseb mootoris. Möödume järjekordsest järvest, sademeid on Tiibeti selles osas küll vähe, kuid veel pole kuhugi voolata ja suurt aurumist pole ka, eks seetõttu ongi palju järvi. Jälle 4800 m-ne kuru, sealt põnev vaade ette, lõunakaares Shishapangma valge püramiid, madalaim kaheksatuhandeline, 8013 m (8040 m). Samas kappab tühermaal tolmu keerutades 10-12 liikmeline haruldaste kiangide kari. Kurult all väljume lõunast tulevale heale asfaltteele, kõrval kopsakas Pelku Tso järv, (4600 m). Asfaldilt on Shisha koos ümbritsevate liustikutega ikka vägagi võimas. Siis näeme tee kõrval Tiibeti jaoks enneolematut pilti - traataia taha kuiva viljatusse kõvakspaakunud jõelammi istutab salk naisi 2,5-3 m kõrguseid puustikuid - istutatakse metsa! Tiibetisse! Nagu bussi kinni peame, tormavad naised teele: money, money.... Edasi horisont pilvineb, hea nähtavus kaob ja seetõttu me Lalung La, 4910 m, kurutagusel, Zangmust tuleval nn. Nepaali sõpruseteel suursugust Cho Oyut ja Everesti panoraami ei näegi. Tingrisse jõuame peale kella 15, läbisõit 270 km, kõrgus 4400 m. Sõidame külast läbi üle silla, seal Snow Leopard Guest Hous! Tuba korralik, kuid vett ja elektrit ikka pole, aga öökapi peal hambahari ja rätik! Sööme samas kireva laega ruumis, kuid supp on hapu, kogu söök kehva. Protestime. See-eest pakutakse korralikku mägironimise riidevarustust parima hinnaga – Rauno sõnade järgi 8 x odavamalt kui Eestis, sama hinnanumber kuid yuanides, 1 € = 8 yuani. Rauno, Milena ja Aigar ostavad rõõmuga. Lähen vanadest aegadest tuttavasse külla kolama, vastu lõõtsub väga tugev külm tuul, Cho Oyu lagedas orus keerutab kõrgeid tolmukeeriseid. Teeäärses kaubakülas, kus olen nüüd juba viiendat korda on uusi ehitisi ja tänaval turg, hobuseid vähe, koeri, traktoreid palju, kondised lehmad endiselt prügihunnikust toitu otsimas, liigub punase tutiga mehi ja suure pandlaga naisi, bordell suletud. Endiselt palju tarbekaupu ja söögikraami segamini müüvaid vürtspoode, aga kaubavalikusse on lisandunud kvaliteetne ja odav mäe-matkariietus. Rauno-Milena ostavad kõike: fliisid, joped, püksid, sulekad, tossud. Hiljem käime Raunoga ka kõrvalolevas elurajoonis, ehtsas vanas Tiibeti külas, teelt leidsime

sarvedega jaki pea, ei jõudnud kaua kaasas tassida. Ka külas on märgata uusi ehitisi, ilmselt teeäärne kaubandus toidab hästi. Lastel jalgrattad, majad värskelt värvitud, on ka hobuseid ja vankreid, on märgata muutusi. Tõuseme mööda ülikitsaid külgtänavaid külatagusele mäeveerule, sealne vana kloostrivare palvelippude kuhja all laguneb endiselt, kuid samasse kloostritorni kõrvale on sillutatud kiviplaadidest avar väljak, millel pikk madal betoonsein Everesti kujutise ja hiina-inglisekeelse tekstiga – EVEREST VIEW POINT! (Väikeses telginirus istub varvurimutt.) Lõunakaar on vines, ei mingeid panoraame, lootus jääb hommikule. Laskume ringiga teisele poole küla, tige koer tahab ära süüa, peletame teist kividega, oli hoiatud: hoiduge koertest, igal aastal hukub mõni inimene metsistunud koerte rünnakus! Öhtust sööme küla teises otsas, seal söök küll igati maitsev, ei mingit haput.

12. mai – Kell 8.10 sööma ja juba 8.30 bussi ning küla taha mäele Everesti vaatama. Esialgu on näha vaid tuttav Cho Oyu võimas lumine mütkas, siis ilmub vasakule kõrge kolmnurk, arvatakse, et Everest. Ei, mina pakun - Makalu, Tashi, et Lhotse. Vaidlen, Lhotse see ei saa olla, ilmselt Makalu ka mitte, kuid midagi tarka ei oska ka välja käia. Kui asutame juba minekule, ilmub tugevalt vasakul tume, mitte eriti domineeriv kolmnurk, no, see ju tuttav Everesti põhjasein! Alles Tallinnas kaarte-skeeme klapitades saan teada, et kõrge eksitav kolnurk Cho Oyu ja Everesti vahel on Giatchu Kang, 7922 m, kõrguselt maailma 17. mägi, polnud sellest midagi kuulnud. Sõidame edasi ida suunas, tee hea. 35. km järel on pöörang ja kontrollpunkt Everesti baaslaagrisse, 10 km edasi, Shegari kontrollpunktis (teel Dartchenist Lhasasse on teel 8 kontrollpunkti) algab suur jama, meid tahetakse Sagasse tagasi saata. Asi selles, et meie paberites pole kajastatud marsruudi muudatus, seal on märgitud kulgemine mööda põhjapoolset trakti, meie aga oleme lõunapoolsema peal. Edasi ei saa! Aigar mängib surmahaiget, et ametnikelt halastust lunida. Pikapeale siiski leebutakse, võime edasi sõita, kuid Tashil võetakse 2 kvalifikatsioonipunkti maha? Aga järgnev liikumine on suur venimine, kahe suurema asula vahelise tee läbimiseks antakse kindel aeg, milline on ca 30 km/h, kiiremini ei või, kohe trahvitakse. (Mõned aastad tagasi oli üks turistibuss sealkandis kraavi sõitnud, hukkus inimesi, võeti kasutusee ohutusmeetmed!). Nii me siis sõidame ja peatume vaheldumisi, et aega parajaks saada. Ka teisi busse on teeääres näha. Ületame kõrge Gya Tcho La (Maphu La) kuru, 5220 m. Lõunat sööme Lhatses (Chusar), seal ühinevad lõuna- ja põhjapoolsed maanteed. See on juba suur linn, laiad betoontänavad, kolmekordsed kivimajad, palju suuremaid poode, kuid tänaval istub ja longib ilmselt nomaadidest kehval järjel tiibetlasi. Istuvad keset tänavat, söövad, joovad, kerjavad, magavad, mõni müüb pudi-padi, mõni parandab saapaid, ilmselt ka viinauimas või kaifi all. Söögiruumis üllatus, seinalt vaatavad vastu Marx, Engels, Lenin, Stalin, Mao + 3 kohalikku issit. (Praegu kehtib Hiinas nn. nelikvalitsus) Edasisõit on endiselt 30-40 km/h, tegelikult suts sõitu ja ootamist. Loodus on leebunud, palju rohelist, inimasulad, kitse-lambakarju, isegi istutatud mets rohetab. Ületame veel kaks tõsisemat kuru kõrgusega ca 4800m: Chong La ja Tra La. Kell 16.30 jõuame Shigatsesse (Xigaze) 3860 m, sõitu 310 km, suuruselt teine Tiibeti linn.

Tiibet oli viimaseid Aasia maid, kuhu India budismimisjonärid jõudsid, seda VII saj. I poolel, kuninga Srong Tsän Gampo ajal. Kuningal oli kaks naist, üks Hiinast, teine Nepaalist, mõlemad budistid. Naised muidugi pöörasid ka kuninga kohe oma usku. Kuningas võttis usu omaks, lasi ehitada esimesed budistlikud templid ja koostada ka spets. Tiibeti tähestik, 30 konsonanti + 5 vokaali, et tõlkida Indiast pärit tekstid tiibeti keelde – mantrad. VIII saj. valitsenud Srong Tsäni järeltulija Trisong Detsen oli juba pühendunud budist, kes lasi ehitada kloostreid ja kutsus Indiast õpetlasi Tiibetisse budismi propageerima. Eriline austus kuulub Padmasambhavale (Guru Rinboche), VIII-IX saj., kes oli esimesi nimekaid budismi kuulutajaid Tiibetis ja on siiani üks suurimaid kultuslikke persoone. Mahajaana budismi Tiibetlik vorm, ehk lamaism on veidi erinev budismivooludest teistes maades. Põhilisteks erinevusteks on mandalate kujutamine, kloostrielu olulisus ja tantrate kasutamine. Arvatakse, et need on tingitud Tiibeti vana usundi böni tugevatest mõjutustest.

On pealelõunae aeg, kartuses, et klooster peagi suletakse, suundume kohe pühakotta. Suur ringmüüri piiratud hoonetekompleks, võimas Tashilumpo (Õnnistuse Mägi) kloostri linn on gelugpa (kollaste mütside) koolkonna, suurima liikmeskonnaga koolkonna suurimaid ja tähtsamaid kloostreid, panchen laamade, lamaismis dalai laamade järgi teise autoriteedi koduklooster. Hiina keskvalitsus on seisukohal, et kuna XV Dalai-Lama on riigist lahkunud, siis nad tunnustavad Tiibeti budistide esindajana XI Panchen-Laamat. Klooster rajati 1447. a., hilisema I Dalai-Laama poolt. Praegune XI Panchen Lama on 14. aastane ja resideerub Pekingis, teeb Hiina valitsusega koostööd. Vandenõuteoreetikud aga sosistavad, et õige, reinkarnatsiooni järgi leitud panchen on koos perekonnaga vangistatud ja tema asemel demonstreeritakse Pekingis tema nime all teist sama vanust, sõnakuulelikku poissi, kes oli küll ka otsingute käigus üks pancheni kandidaate. Kuna Dalai Laama pole seda panchenit tunnustanud, siis pole tal ka vastavat staatust. Statuudi järgi on dalai laamad panchenite ja ka vastupidi reinkarnatsiooni järgse otsingute juhid, õpetajad ja mentorid. Praegu elab ja õpib kloostri ligi 300 munk ja õpilast, see on suurim arv munki kloostrites, mida meie nägime. Kloostri keskmeks on suur kogunemishall, mis toetub 48-le hiiglaslikule puupiilarile, sissepääsu ees on sillutises tallata suur türkiisidest laotud hvastika. Kuldselt säravad katused tharmaratta ja kitsefiguuridega torkavad erksalt silma, neid on kolm. Saalis on sakraalne keskpunkt pancheni kollase baldbaldahiiniga troon, kabelis kroonitud Buddha ning Valge- ja Roheline Tara oma kõikenägevate kolmandate silmadega. Panchenlaamade haudadel on suured valged tšörtenid kuldsede teravikega. Omaette kuldkatusega kabelis kõrgub kloostri rajaja, I Dalai-Laama haul hinnaline kulla ja kalliskividega hõbetšörten. Kui kõigi poolt armastatud X Panchen Laama 1989. a. suri, rajati tema hauale rahva ipoolt kogutud annetuste eest 27. m-ne stuupa ja kabelisse paigutati vääriskividega kaunistatud kullatud Buddha, 5 aastat töötasid selle kunstiteo rajamisel parimad kunstnikud Nepaalist ja Indiast. X panchen oli peale laamaks olemise ka ärigeenius, talle kuulusid hotellid-restoranid jmt, teenitud kasumi paigutas kloostriisse, ehitas selle taas üles ilma riikliku abita. Nägin, et altarite eest korjati ja pühiti anetusraha päeva lõpul luuaga kokku ning topiti

kartulikottidesse, mitte ainult ühte! Kell 18.00 kõlab pasuna kutse, mungad ja õpilased kiirustavad kogunemissaali palveid lugema, ukse valvab vanem munk vitsaga. Lugemine toimub kooris, monotoonselt kõik ühte mantrat, mõni on püüdlük, mõni tukub, tunni järel tehakse väike vahe, pakutakse jakiteed. Kloostri taga mäenõlval on võimas kivimüür, millele pidupäevadel riputatakse hiigeltanka vastavalt päevakohase temaatikaga. Seekordne meie hotell on de lux: fuajees kuldne vastuvõtulett, toad soojad, vee ja elektriga + dušš! Läheme söögipoolist otsima. Aigar kurdab taas haigust, poeb voodisse: pea, kõht, vist ka palavik – kõik see olevat kloostri halvast auras? Söögikoha leidmisega veidi raskusi, keegi ei mõista sõnakestki inglise keelt, pika otsimise järel leiame peatänava lõpust sobiliku koha, raudkapist tuleb välja isegi ingliskeelne menüü, praetud riis sealihaga on nämma. Poest leidsin Hiina veini – Great Wall! Joome hotellis küünla valgel, on ikka päris hull küll.

13 mai – Peale hommikusööki tagasi kloostri juurde, veel on vaja läbida kora ümber kloosrimüüri. Linnavõimud (hiinlased) on kloostri väravaesise taristu lammutanud, asemele sillutanud kiviplaatidega avara väljaku euroopalike pronksskulptuuridega: jalgrattur, jalgpallur, karjus kitsega, tüdruk jne, et ikka segada tiibetlasi palvetamas. Kuid viimased ei lase ennast segada, kiviplaatidel isegi puhtam ja siledam maha viskuda, kui tänavatolmus. Meiega koos kõndijaid-palverändureid on hulga, mingi tähtpäev, neid budismis ikka jagub. Ilm ilus, päike, ka tee ümber kloostri plaatidega sillutatud, astmetega. Pea kogu ringmüüri välisseina katavad vasksed palveveskid ühtse pika reana, enamusel kohalikest tiirutab käes lisaks ka omasid käsiveskeid. Lisaks on teel ka viirukiahjud ja paar majakest hiidsuurte veskitega, kõikjal muidugi lipukesed nõõridel. Liigutakse päripäeva, parema käega veskeid tiirutades. Suur kivimürakas pidi aitama seitsme haiguse vastu: pea, selg, kõht, põlved, hoian minagi seal mõne aja oma põdurat põlve! Paar meest taob kivimantraid – manikivisid, isegi lambad kõnnivad ja otsivad jumalaarmu. Ringi pikkus on vast 2-2,5 km. Muidugi on seal ka pühendunuid maha viskuvaid palvetajaid. Kloostrist paremale mäeveerule jääb panchenlaamade kindlus, väike „Potala“, see tehti kult. rev. käigus maatas, kuid on nüüd taastatud, kora käib ka ümber selle. Koralt lahkudes satume Helinaga turule, ostame talle kobeda vaskse Buddha. Peale rahavahetust, 1 \$ = 6 Y, väga hea kurss selles automaadis(!), sõidame Gyantse poole. Ilm lausa soe, nagu inimeste maa, ei külma, vinget tuult, puud rohelised – pappel-paju. Käivad põllutööd, adra ees värviliste tuttidega kaunistatud jakipaarid, kohe ka külv peale, peoga külmist. Põhiviljad – oder ja kartul. Ja selline on siis industriaalne Hiina. Poolel teel ojakesel vesiveski, peatume. Kõigepealt odraterad küpsetatakse liivas, siis jahvatakse väikeses vesiveskis, segatakse tiibeti võiteega ja saadakse laialtkasutatav tšampa, polegi tarvis enam küpsetada - valmis! Küpseodrast kääritatakse ka õlut. Kell 15.30 jõuame Gyantsesse, 3990 m, 90 km. Kohe sööma, kuna teel toidukohad puudusid, praeris kanaga ja kiiirelt kloostrisse.

Tsung Lakhang, erinevate lamaistlike koolkondade ühisklooster Gyantses on Jokhangi kõrval üks tähtsamaid Tiibeti templiehitisi, arvatavalt XIV sajandist, Gyantse vürstkonna algus-

aastatest. Punaseks võõbatud kloostihooned on mandalakujuline, kogunemishall on kantud 48 puitsambast. Juba hoovis tiirutab ümber kloostriehitiste hulgaliselt tiibetlasi, koratajad, jälle pidustuste aeg. Kloostri suurte uste vahel valvavad mõlemal pool erivärviliste nägudega kaitsevaimud-koletised, et halvad mõtted sisse ei pääseks. Meil oli ajastusega vedanud, lähenevate usupühade puhuks valmistasid mungad suuri liivamandalaid. Ca kahemeetrise läbimõõduga, kolm erinevat, praktiliselt valmis. Igat mandalat kujundas 6-8 munk, sõelutud, erksaks värvitud peenliiva raputati spets. koonilistest torukestest koputadest, elementideks olid peamiselt taimornamendid ja geomeetrised kujundeid, servaringil kujutati tavaelu: taimi, puid, mägesid, loomi, stuupasid, luukeresid, isegi paljas naine. Kuna mandalate pildistamise eest nõuti 20 yuani, siis saime pildistada ka kogu kloostri seestpoolt, mis mujal keelatud. Keskse altaril istub suur, ülemise korruse ulatuv kullatud kroonitud Buddha, kõrval kabelis mitmed kaunistatud bodhisatvate kipskujud. Altarilaudadele oli jäetud hulgaliselt ohvriande (tormasid): teravilja, juurvilja, rasva(või)lampe, küünlaid ja muidugi raha, mida rohkem kupüüre, seda parem, nominaalid võivad olla väikesed (selleks istus nurgas spets rahavahetaja). Ühele sambale oli riputatud XI Panchen Lama kaunistatud fotoportree (ju ta on siis võimude poolt ikka aktsepteeritud). Munkade arv palvete lugemise kohtade järgi ei tundunud suur olevat, alla saja, kuigi klooster on nii „kollastele kui punastele mütsidele“ väga oluline. Kunagi olevat ringmüüri sees asunud 18-nes kloostrihoones elanud-teeninud 3000 munk? Väljas, kloostri naabruses asub Tiibeti kauneimaks ehitiseks peetav Kumbum, suur mandalakujuline tšört. See nn. 100 000 Buddha pildi klooster ehitati aastail 1414-1424, on täiesti ainulaadne sakraalehtis maailmas. Soklilt tõusval neljal korrusel on kokku 68 kabelit, milles saab kokku tantristlik panteon. Ehtis sümboliseerivat teadvuse jõudmist äratundmiseni, valgustatusele. Põhikorruste peal on silindrikujuline ümarehitus nelja kabeliga Kumbumi peajumalustele. Järgneb harnika, tšörti kroon kõikenägevate silmadega (nagu Nepaalis) ning kullatud aupäevavari ja leekjuveel – teadvuse kõrgeim aste. (Tashi seletus: Kumbumis on 6 korrust, 108 ust, igas oma Buddha?). Ümber Kumbumi ja kloostri käib massiline koratamine, Kumbumi taga mäeveerul on veel üks väiksem klooster, selle kohal mäenuki otsas veel kindlusetatoline ehtis. Selle kantsi suutsid inglased purustada 1904. aasta invasiooni käigus täielikult, nüüdseks on taastatud, praegu muuseum. Peatänava lõpus suure kireva linnavärava tagusel mäeveerul hakkas silma veel üks värskelt taastatud kindluse moodi ehtis, punalipuga „Potala“! Esmalt taheti meid majutada õudsalt värvi järgi haisvasse võõrastemajja, protestide tulemusena saame paremad ruumid. Nüüdseks oli ka Els suutnud haigeks jääda: tatikas, palavik, külm, poeb kohe põhku. Läheme linnapeale söögipoolist otsima, satume turule, seal kõike: kurk, tomat, porgand, rohelist, kapsas, seapead, kana jne, kõike meilegi tuttavat. Üks laps kükitab lettide vahele ja teeb hunniku ilma pükse alla laskmata, jalgevahel pole õmblust, sama süsteem pidavat toimima ka naiste kottpükstel. Ostame Elsile saia-moosi, juurikaid-tomatit, sidrunit-ingverit-banaani. Aigariga ostame riidepoest kingitusteks triibulised tiibeti põlled. Tänaval tõusid karvad hirmust

püsti – sõiduteele, autode vahele tatsab 1,5 aastane laps palli püüdma!! Toas teeme teed, Aigar pakub kohalikku õlutki.

14. mai – Kell 9 sööma ja 9.30 veereme Lhasa suunas, sinna 261 km. Ei saa normaalselt sõita, ikka peab teona venima. Maastik taas mäGINE-kaljune, põllupidamiseks mitte sobiv, sõidame pikalt kõrvuti selgeveelise jõega. 75 km sõitu ja tõus serpentiinilooges Karo La kurule, 4960 m. Kurul üllatus, seal pikk huvitav ja liigirikas nännimüügi laud. Saab nii mõndagi ostetud: suviseid käevõrusid naistele, Helina endale võru kriitvalgest karbist, Aigar Buddha kuju, Rauno Milemale kobeda gzi-kivi vaid 60 yuani eest, kuigi algul küsiti 4000! Ka lambajuustu, mulle eriti ei istunud, läägelt magus. Edasi sõites möödume lausa jalamil kõrgest lumisest Nojin Kangtsang'i mäest, liustik ulatub pea maanteeni, hinnanguliselt 7000 või enam m. 15-pealine saigakari ei lasknud meie möödasõidust end eriti häirida. Enne Yamdroki järve lõunatame Nagartses, söögimaja seinal vanad põnevad pildid Kailashist ja Potalast. Linnake on küll väike, kuid tänavad korralikult plaatidega sillutatud! Järgneb pikk möödasõit pühast taevalikust Yamdroki järvest, 4482 m. Vett on palju, kuid järvekaldad ikka hallid, värvitud, kõrbenud, kivised, ilmselt kõrguse tõttu ka. Spets. parklas saab peatuda ja minna ka järve äärde jalutama, oma kivituurikesi ehitama ja nägu loputama. Neelan maitseks lonksukese püha vett, pärast ootan hirmuga kõhulahtisust – õnneks ei midagi! On ka mingi püha hiina kivi ja kitsekari, neid ei võinud pildistada(!). Edasi pikk, viimane tõus enne Lhasat Gampa La kurule, 4794 m. Tagasivaatel postkaart: sini-sinine järv, lumised mäeharjad. Kurul teen vana pulstunud pruuni mastifiga sõbrapilti – ühed hullud mõlemad. Kurult alla jõudes taas Brahmabutra ääres, siin juba lai ja väärikas. Ka kliima soojem, looduslikud puudesalud ja põõsastikud rohetavad, põllutööd tehtud, jakke pole näha. Peale jõe ületamist võtame suuna kirdesse – Lhasa orgu, suur jõgi suundub itta. Ületame pika silla, teisele poole, läbi tunnel tee lennujaama, linna veel 50 km, kõrval on ehitamisel Shigatse raudteetamm. Linna servas võtame peale Tiibetipoolse orgunnifirma bossi – neljakümnendates aastates kena hiina daami, uurib ja küsib meie käekäigu ja rahulolu järele, sõidame koos Lhasasse. Seal majutab ta isiklikult meid Flora hotelli, Hiina lugupidamine! Kohale jõudsime 16.30. Hotell on heas kohas, vanalinna idapiiril hiina-moslemite mošee kõrval, suur palvering möödub lausa ukse eest. Linn ise asub tasasel laial orupõhjal kõrgete mägede vahel, 3680 m kõrgusel. Saame hotellist linna kaardi ja üritame sellega hakkama saada. Els, endiselt haigevõitu, on seal ju 10 aastat tagasi, Everesti ajal käinud, üritab midagi meenutada. Peagi olemegi Yokhangi keskmisel palveringil Lõuna-Barkhoril, kohe ka kloostri ees. Linn ootaks nagu suuri pidustusi, kõik tänavad on üles kaevatud: uuendatakse kanalisatsiooni, kõik el. liinid paigaldatakse maa alla, enamus maju on tellingutes-remondis, tänavaid betoneeritakse, kaetakse plaatidega. Palveringil liigub palju inimesi, rõõmsameelsed tiibetlased väikesed palveveskid käes, on ka tolmus pikalipilduvaid palvetajaid. Olevat mingid Buddha mälestuspäevad, eks seetõttu ka massilisem ringiliikumine. Iga saja-paarisaja meetri järel on hiinlastest politseinike varjualune 4-6 mehega, kes pingsalt jälgivad möödujaid, vahel ka nende kotte revideerides. Meid ei tülitatud, pole ohtlikud. Vaatame Yokhangi ees veidi kohapealseid

palvetajad-mahaviskujaid, nüüd küll tekkidele-madratsitele, kuid kibeleme ikka seda kõige tuntumat ja kuulsamat, Potalat otsima. Kõnnime laial Yutogi peatänaval, kus kahel pool kõrguvad 4-5 kordsed hiina büroo- ja kaubandushooned, millised on ehitatud mahakistud ajalooliste tiibeti majade asemele. Seal on ka see tohutu meene-käsitöö turg, milline paiknes enne ilmselt Barkhori ringil. Turul äratav omavalmistatud gzi kaelahelega müüjates elavat tähelepanu: kust ostsid, palju maksid?! Otsime söögikohta ja satumegi Potala juurde. Et platsile pääseda, tuleb metalliotsija väravad läbida nagu lennujaamas, tagasi minnes enne kloostrit sama tegevus! Valvsus üle kõige. Potala esine plats on suur ja lage, kõik vanad hooned on lammutatud, väljak sillutatud, teises servas, otse Potala vastas kõrgub massiivne Tiibeti vabastamise ausammas!! Platsil liigub pidevalt 6-8 automaatidega sõdurit, suurem kamp istub ootel varikatuse all. Keset platsi kõrge mast suure punalipuga, ka Potala katusel lehvib punast. Tagasiteel läbime palveringi, see kulgeb veel säilinud vanalinna majade vahel, Barkhori ringil, kus alumistel korrustel palju ehte- ja antiigipoodide igasuguse põneva tränaga. On isegi vist ehtne kohalik raudrüü ja suured kamakad kaevandatud merevaiku, koralle ja teokarpe, mis tõestavad, et Himaalaja oli kunagi tõesti ookeani põhi. Õhtupoole tuleb palvetajaid ringile juurde, nooremaid näoliviskujaid, ilmselt peale tööpäeva. Tänavade betoonitööd käivad hoogsalt ka II vahetuses, kell 23 pilkses pimeduses. Tegijaid oli nii tiibeti kui hiina näojoontega.

15. mai – Kell 9 hotelli alla sööma, söök kehvapoolne. 9.30 bussiga Drepungi kloostrisse. Drepung (Riisikuhjaklooster), oluline kollaste mütside klooster rajati 1416 aastal kuningas Tsongkhapa korraldusel Lhasast vaid 10 km kaugusele. Kivise mäeveeru all asuva ulatusliku kloostrilinnaku siiani säilinud hooned rajati peamiselt 17-18 sajandil. Aastail 1642-1653 uue Potala ehitamise ajal paiknes seal ka V Dalai-Laama residents, seal asuvad II, III ja IV Dalai-Laama hauatšörtendid. Kuni aastani 1959 elas ja teenis kloostris kuni 8 tuhat munk, praegu vaevu 300. Seetõttu on suure rajatise alumised hooned, munkade eluruumid ja majandushooned enamuses tühjad.

Kloosti väravas müüakse viirukitaimi, et saaks kohe samas püha suitsu küpsetada, kloostritagusel mäeveerul paistavad suured maalingutega kivirahnud ja pikad palvelippude liinid. Kloostrihooned, enamuses 2-4 korruselised, on korralikud massiivsed kivehitised, värskelt ennistatud, kuldsete katusetornikestega. Peasaali katus särab aga kogu ulatuses kuldsest, platsid ja tänavad on kaetud kogu ulatuse plaatidega, et palverändurid ja küllastajate tulv ei peaks sopas trampima. Kult. rev. käigus klooster eriti kannatada ei saanud. Suures saalis on 15 m kõrgune kullatud tulevikubuddha Maitreya, Drepungi kaitsejumalus, samas kõrge palveveski. Kõrvalruumis on eraldatud väike kabel spetsiaalselt naistele, kus nad saaksid segamatult oma Taraga juttu vesta. Ka meestel oma väike nurgake! Pooljuhuslikult satume viimase kloostrüüema, väga lugupeetud isikule kuldsele mälestusruumi, seal paiknevad ka ta tuha urn ja rahva poolt talle annetatud väärtesemed ja pühakujud. Paneb mõtlema: rahvas on väga vaene, kuid rahva annetuste abil on rajatud tohutud väärtused. Ka meie teeme kolm

kohustuslikku tiiru ümber reliikvia ning omapoolse tagasihoidliku annetuse. Kell 12 algab munkadel palvus, ettelugejaga! Noori mehi ja poisse ei hakanud silma, enamuses istuvad vanamehed. Peaukse ees platsil meil õnnelik kokkusattumus: keskväljaku palvelippude posti või masti lippe vahetatakse kord aastas ja nüüd ongi see aeg käes, ka meie saame omad lipukesed koos soovidega aastaks ühe Tiibeti peakloostri peaväljaku masti külge lehvima siduda!!! Tagasiteel põikame läbi vaibatöökojast, igaüks võib ka ise kuulsat Tiibeti vaibakudumist proovida. Sõidame läbi lennuagentuurist, et kinnitada oma lennusoovi 18. mail Katmandusse. Küsime Tashilt tüüpilist kohaliku söögmaja, viibki sõbra juurde, sööjaid palju, peame 10 min ootama. Minule see söök küll ei istunud, halvamaitseline, pisku lihaga kartuli-riisilurr + nepaali tee. Seejärel kolan, nagu mulle tavaks, vanalinna kitsastel, üleskaevatud tänavarägastikes, vaatan inimesi ja elukorraldust.

Õhtupoole läheme Yokhangi kloosterisse (Meistri Maja), tiibetlastele kõige ihaldatuim palverännakute sihtkoht. Kloostri linn rajati juba 7. sajandil (647.a.?) kuningas Srong Tsän Gampo, esimese budistliku kuninga poolt, laiendati oluliselt 11. saj., praeguse ilme sai 14. saj., suurus 25 100 m², kullatud vaskkatuse sai peasaal 17. saj. Kult. rev ajal asusid pühades ruumides kino ja võõrastemaja!! Alates 1979 aastast on klooster taas avatud Lhasa keske templina, päevas külastab pühamut üle viiesaja palveränduri ja külastaja, peasissepääsu ees toimetavad pühendunud budistid oma mahaviskumisi lakkamatult. Läbi avara eesõue pääseb templi sisemusse suurde kogunemishalli. Seal paikneb Dalai-Laamade troon pidustuste ja rahvakogunemiste puhuks. Edasi pääseb kabelitesse, kus paiknevad skulptuurid erinevatest budadest ja bodhisatvatest koos hinnaliste tekstiilide ja annetustega. Peakabelis paikneb hindamatu säile, kõige püham Yokhangi reliikvia, Jo Bo Rinpoche Buddha kuju, milline olevat loodud juba Buddha eluajal Indias ja jõudnud läbi eksirännakute lõpuks kuningas SrongTsän Gamponi, õieti ta hiinlannast naiseni. Ülakorruse ruumides saab vaadata maalitud ja tikitud tankasid ja mandalaid. Eriliselt kaunis vaade on ülakorrukselt üle kullatud katuste, tornikeste ja kitsekestega tharmaratta Potalale. Ka meie sealkäigu ajal käivad ennistustööd usinalt, isegi kuldamine toimub meie silme all. Õhtupoole teen veel mõned palveringid ümber kloostri linna, pildistan põnevaid inimtüüpe, kammin meeneturgu, olen oma gzi talismaniga taas tähelepanu all, üks müüjanoorik avaldab soovi tulla koos minuga Euroopasse! Kloostritagusest hoovist leian väikse toiduturu, tänavalt aga naised, kes valmistavad friikartuleid tšilliga, vaid 2 y ports. Võtan 2 tuutut, kõht saab täis, pudeli vett kulistan peale. Rohkemat pole vajagi. Linnas on kõik rollerid, ka suuremat tüüpi, elektrilised, töötavad akudelt. Ei kuule, kui seljataha ilmuvad, laetakse seinast nagu moblat! Ühes poepurgerikus pakutakse kuldhammaste-kroonide paigaldust. Hotellis segame Aigari viimase viinatilga mahlaga, et turgutada haigevõitu Elsi ja endale profülaktikaks.

16. mai – Kuna meie hotell asub kloostri palveringi vahetus naabruses, siis juba varahommikust mööduvad hotellist palveringitajate hordid käes keerutatavate palveveskitega – Buddha

mälestuspüha jätkub. Täna hommikul toimus hotelliesisel tänaval midagi kummalist: 4-5 meest, hiina moslemit pakkusid ca 1 m läbimõõduga niinest liudadelt-sõeladelt müügiks mingeid kummalisi, ca 8-10 cm pikkusi junnikesi, millised olid ühest otsast nagu valkjad liblika röövikud, teisest otsast aga kuivanud juur. Huvilisi, enamasti hiinlased, on palju, kõik on elevel, käib kõva kauplemine ja tingimine, apteegikaaluga kaalumine. See ongi kuulus Tiibeti Fungus, tiibeti keeles yartsa gunbu, „suvel taim, talvel uss“, võluravim paljude haiguste ja hädade vastu: tuberkuloos, nõrkus, valu, potents, nägemine, kollatõbi, astma, hiv, aids, kasvajakas jne. Tegelikult on see ühe ööliblika röövik, milline areneb maa sees, kuid on nakatunud parasiitseene eostega. Seen sööb ära rööviku keha, jättes alles vaid väliskesta. Kevadel kasvab ärasöödud rööviku peast välja pruuni varrena nuiamoodi strooma, milline omakorda levitab uusi eoseid. Neid nakatunud liblika röövik-taimi leidub vaid Ida-Tiibetis kõrgusvahemikus 4000-5000 m. Yartsa korjamisest on saanud tiibetlastele vägagi tulus lisateenistus, lausa muutunud tänapäevaseks kullapalavikuks. Korjavad kõik: naised, lapsed, ka mehed. Peamised realiseerimiskeskused on Hiina suurlinnad, kus yartsa on jõukurite seltskonnas ülipopulaarne ja hind üles aetud, makstes kaks korda rohkem kui sama kogus kulda. Kuna täna on meil ette nähtud Potala külastus, kuid seda alles peale kella 13, siis viiakse meid enne Lhasa pimedate laste kooli. Kooli asutas ja peab üleval üks inglise pime daam, lisaks on ka väike riiklik toetus. Koolis õpivad 30 last vanuses 7-12, nooremad „hiired“, vanemad „tiigid“. Õpetajad, ka pimedad, räägivad hästi inglise keelt. Tutvume tundidega, jätame väikse annetuse ja läheme mõned kvartalid edasi massaažikabinetti, tiibeti massaaž ju hästi tuntud ja kiidetud värk, 1 tund 200-250 juaani. Milena ja mina ei liitunud roidunud entusiastidega, saalin kaubatänaval ja jälgin ehitusmeistrite tegevust. Kell 12.15 viib buss meid Potalasse.

Kuldsete katuste ja 117 m kõrgusele küündiv Potala palee pole ainult Tiibeti ehituskunsti eredaim näide ja võimsaim kants, vaid kogu maailma suursugusemaid ehitisi. Esimese lossi lasi sellele kohale ehitada energiline kuningas Srong Tsan Gampo 637. aastal, legendi järgi bodhisattva Avalokiteshvara koopa kohale. Tänapäevase kuju sai palee 1645. aastal, kui V Dalai-Laama valis lossi oma valitsuse asupaigaks ja Tiibeti budistlikuks keskuseks. Koht selleks oli igati sobiv, Drepungi ja Sera kloostrite ning Lhasa vanalinna vahel. Vana loss lammutati, uus palee rajati vana lossi alusmüüridele, nimi on tuletatud Indias paikneva müütilise Potalaka mäe järgi. Palee asub väikesel Murpo Ri (Punasel) mäel, on ca 400 m pikk ja 350 m lai, müürid on 3-5 m paksused, selle ehitise 13 korrusel asub enam kui 1000 ruumi, 10 tuhat altarit, 20 tuhat skulptuuri. Valmimise ajal oli see maailma suurim hoone. Vanas lossis on elanud 42 (9?) kuningat, uues resideerunud kümne dalai-laamat. Esimese dalai-laamana kolis sinna koos riigiaparaadiga lossi ehitaja, V Dalai-Laama Lozang Gyatso 1649. aastal, ehitus valmis lõplikult 12 aastat peale tema surma. Kompleksi kuulub kolm paleed. Valges palees paiknevad dalai-laamade töö- ja eluruumid, punases palees on olulised ruumid religiooseks otstarbeks – meditatsiooniks, seal on ka surnud dalai-laamade viimne puhkepaik. Kult. rev. käigus kompleks oluliselt kannatada ei saanud, kui hiigelraamatukogu välja arvata (suur osa lihtsalt põletati).

Praegu asub kompleksis muuseum, mis rajati sinna peale XIV Dalai-Laama põgenemist 1959. aastal, mingitel tingimustel elab palees vähesel määral ka munki ja sisse lubatakse palverändureidki.

Meie külastusaeg algab 13.20, külastuse kestuseks on määratud 1,5 tundi koos giidiga. Ekspositsioonist on külastuseks avatud vaid väike osa, ca 30% või vähemgi. Palee parempoolse külje müüri alt viib ülesse lai kiviplaatidega sillutatud kaldtee, lõpuosas jätkuvad trepiastmed võimsa, jakivildiga kaetud väravani. Seal peame koos teise grupiga 15 min ootama oma edasipääsuluba. Ülesminek on pikk ja vaevaline, mõned hiinlased kustusid päris ära, lõõtsutasid ja istusid tee ääres. Ega isegi just joosta ei tahtnud, kuigi Aigar mõned sammud muljeavalduseks tegi. Värava taga ootab suur õu, see on ette nähtud pidulike sündmuste ja sakraaltantsude korraldamispaigaks. Hoovi tagaküljes paikneb massiivne, Tiibetile tüüpiline kriitvalge, akendel päikesekatted, seitsmekorruseline trapetsikujuline palee, õue teistes külgedes kahekorruselised galeriid. Selles hoones paiknesidki dalai-laamade elu- ja ametiruumid. Igal dalai-laamal oli oma troon omas asupaigas. Üks eriti muljetavaldav troon on otse suure Tuleviku Bubbha skulptuuri vastas, XIV Dalai-Laama kuldkollane ametirüü on nagu tagasituleku ooteks laotatud tema trooniistmele. Laama eluruumiks oli spartalik magamistuba ahtavõitu voodi ja kitsukese pesuruumiga, kuid teekann olevat kullast(!). Keldris paiknevad trellide ja võrkude taga üheksa dalai-laama väga uhked, kuni 14 meetri kõrgused kullast, hõbedast ja kalliskividest hauareliikvia-tšörtenid, ainuüksi V Dalai-Laama hauatšörten on kaunistatud 3 700 kg kulla ja 10 000 vääriskiviga. Veidi vähemtähtsate ametimeeste matmispaigad paiknevad kõrvalruumis. Tšörtenite jalamil eksponeeritakse lugematul hulgal kallihinnalisi annetusi: kullatud buddade, bodhisattvate ja jumaluste skulptuure ning teisi väärtesemeid. Sellisel kiirkülastuse-läbitraavimise meetodil saame osa vaid 1/100 kogu hiigelkompleksi väärtusest, kuid asi seegi. Peale Potala külastust ja lõunasööki sõidame kell 15.30 linnast kirdes asuvasse Sera kloostrisse. Kuskil sealkandis pidi ka paiknema Lhasa tiibetlaste „taevasse matmise“ koht, seda tava pole hiinlased suutnud veel välja juurida. Auväärne klooster rajati juba 1419. aastal olles Lhasa ümbruse viimaseks kollaste mütside suurtest kloostritest, kuid sattus 1947. aastal sisepoliitilises võitluses ühe vaenupoole tule alla ja kogu kloostrilinn hävis. 1970.-tel aastatel taastati kolm õppehalli munkade algstuudiumile, esoteerilistele õpingutele ja külalismunkadele. Kohale jõudes selgub, et kloostri külastus lõppes kell 16.00, meie enam sisse ei saagi, üks löödi nina ees kinni. Pole viga, eks me ole neid kloostreid juba piisavalt näinud ka, pea selgitustest kumisemas, kuid selle kloostri suures eeshoovis toimuv noorte noviitside filosoofiline-religioosne väitlustund on midagi väga erilist. 60-80 noormunka on moodustanud kolmeliikmelised grupid, kaks istuvad maas, väitlusjuht seisab. Seisev liige käib istujatele välja mingi usufilosoofilise väite ja istujad peavad selle ümber lükkama. Väide esitletakse välja tugeva käeplaksuga, kui teatud aja jooksul ja arutluse kulgemise tulemusena pole suudetud (või on) väidet ümber lükata, lüüakse taas kõva plaksu. Seejärel osad vahetuvad, ühest istujast saab uus väitleja. Väitlused on tulised, poisid temperamentsed, vahel minnakse isegi käsitsi kokku, kuid seda ikka leebel ja teineteist

aktsepteeritaval moel nagu budismile kohane. Linna tagasi jõudes leiame kõrvaltänavalt kohviku(!), hea kohvi ja maitsvate läänelike saiakestega, hind üleval: kohv 20 jüaani, saiake 15. Eks seetõttu ole kohvikus peale meid vaid 3 klienti, kuid 7 teenindajat! Kõik igati läänelik, vast mingi suurfirma filiaal. Õhtupoole veedan jälle vanalinna üleskaevatud kitsastel tänavatel: leian teemaja, mille aknal kitarr(!), räämas väike klooster elukvartalis, tänavapühkijad otsivad teineteiselt täiu, vana vanglahoone, rõõmsalt erivärvi dressides lapsed üleskaevatud tänaval jalkat mängimas, raamatupood, kus keegi ei tea, mis on Kailash (tiibeti keeles Gand Rinboche), yartsa reklaamiga kinnine kaupluseruum ja räpakad lihaletid. Muide, lihamüüjad-lihunikud on moslemid, budistid ei või looma tappa, kuid liha süüa võivad, mošee otse meie hotelli kõrval.

17 mai – Kell 9 sööma ja kohe sõidame Lhasast välja Drak Yerpa kloostrisse. Esmalt sõit ida suunas, peale silda pöörame vasakpoolsele kitsamale mägitäele. See hakkab kohe serpentiinides kõrgust koguma, et jõuda 4400 m-sele kurule. Üle kuru on tõmmatud nõõridega ohtralt palvelippe, lausa vaibana ja kaljuseintele joonistatud valge värviga väikeseid redeleid, et lahkunud hinged saaks kergemini taevariiki. Pöörame paremale, kitsale kruusateele, milline viib valgete tšörtenitega künkale. Seal ja juba enne hakkab paistma paremnõlvale kaljudel tohutu palvelippude rägastik, ca 1 km² suurusel alal. Külastusparklasse jõuame 50 minutiga. Ilm on täna kehva, kerge vihm, uduline, vilu. Kogu kloostrielu käibki kõrgel nõlvakoobastes, kalju ja rusu piiril, sinna viivad kaldteed ja trepid. Kompleks on alguse saanud ilmselt väga ammu, vähemalt 1000 aastat tagasi, budismi algusaastatel. Ilmselt algselt kasutati vaid looduslikke kaljuorve, kuid nüüd on koobaste ette ja kõrvale laienduseks ehitatud hulk väikseid majakesi, rituaalide tarbeks tšörtenid, palveveskite rivid ja viirukiahjud. Koobaste-majade vahel looklevad mägirajad ja trepistikud. Mingit suuremat kloostrihoonet ega selle rususid ei märganud kuskil, parkla kõrval on küll ühe hoone varisenud müürid, kuid need olevat tekkinud kunagi maavärina tulemusena. Kompleksis pidi elama 24 munk, kõik eraldi või paarikaupa üksikkoobastes. Elu- ja mediteerimisruumides on raudahjud, ka elekter. On suurem ühispalvete lugemise ruum, köök ja söögiruum. Kasvatatakse potitaimi ja -lilli, kogutakse vihmavett. Igal koopal on oma altar oma kuldse pühakuga, hakkab silma sage Guru Rinbotche (Padmasambhava) esinemine, meile on ta vuntside tõttu üks väheseid äratuntavaid tegelasi. Mungad on lahked, pildistamisega ei ole mingeid probleeme. Ühe ruumi lae alla on riputatud mägitse topis, siinsed mungad pidavat ka loomade eluõnne eest paluma. Teeme mäeveerul pika jalutuskäigu sealsete tšörtenite ja suure palveveski juurde, kirkaid loodusvaateid udu tõttu ei saa, mäeharjadel värske lumi. Võrreldes eelnevaga on selle paiga külastusel palju erilisust ja uudsust. Kokkuvõtteks võiks öelda, et ükski Tiibeti klooster pole teisega äravahetamiseni sarnane, alati on midagi teistsugust ja uut. Asfaltteele tagasi jõudes selgub, et Tashi on meie kõige väärtuslikuma loa koos nimekirjadega unustanud üles kloostrisse, ilma paberita pole meid olemaski! Helistab, lubati ära tuua, ootame ligi tunni. Sõidame tagasi Lhasa eeslinnani, sealt üle silla teisele poole jõge ja tagasi idasuunda. Ärapööre paremale, kitsam asfalt ronib vaevaliselt serpentiiniloogetes üle paari kuru, et jõuda 55 km järel Gandeni kloostrisse.

Suur Gandeni (Röömust Täidetu) kloostri linn on rajatud 1409 aastal Tsongkhapa korraldusel. See on kollaste mütside (gelugpa) koolkonna koduklooster, Tiibeti üks pühamaid paiku, seal on ka Tsongkhapa haud. Kult. rev. käigus 1966 aastal purustati suur kloostri linnak pea täielikult (kuidas küll suudeti?), alates 1985 aastast käib kloostri kompleksi suurtaastamine, püsti oli aetud isegi tornkraana. Parkimisplatsilt hakkavad kohe silma kolm kuldsest säravat katust. Kloostri linn on ulatuslik, sadakond maja tõusevad mäenõlval üksteise kohale. Kompleksi süda ja kollaste mütside koolkonna rajaja Tsongkhapa hauapaik on taastatud põhjalikult – hauakabel ja tšörten, seal hoitakse kuulsat hambareliikviat ning kloostri rajaja kuldkaunistustega pilti. On avatud suur kogunemiste ruum ja hulk vanas stiilis ehitisi, mäeveerule on aga rajatud külalistemaju mujalt tulevatele laamadele ja palveränduritele. Uued ehitised moodustavad terava kontrasti taastatud hoonete kõrval. Praegu elavad ja teenivad kloostri 150 munk, parasjagu valmistusid nad lähenevaks Buddha sünnipäevaks ja vormisid tšampast sadu paarikümne cm pikkusi buddha kujakesi! Aigar ei tulnudki kloostri ringkäigule: oli tal budismist täielik siiber, või järjekordne tervisehäda? Tagasiteel Lhasasse, kui tundsin suurt nälga, ulatab oma abikäe bussijuhi naine, kes töötab linnaeelses söögikohas, valmistab meile helistamise peale kotitäie maitsvaid momosid. Õhtupoole uudistan ja tiirutan veel Barkhoril, teen mõned palveringid, jälgin põnevaid inimtüüpe ja huvitavaid füsiognoomiaid, meeneturult ostan vadžra, osa lette töötab seal ka lausa pimedas. Kella 19-ks läheme Potala väljakule, kus pidavat esitatama Tiibeti rahvalaule ja –tantse. Oo õudust: valjukast lasti vaid rämedaid Hiina patriootlaule ja Hiina turistid tammusid ringtantsu. Kui sillutise purskkaevudest paiskusid üles võimsad veejoad ja süüdati värviprožektorid, oli pimedusest joonistuv Potala lausa fantast! .

18.mai – 8.30 sõidame võõra bussiga lennujaama, meie buss saadeti uuele Kailashi ringile. Tashi tuleb saatma, tema kohuseks on meie viisade esimene eksemplar piirivalvele esitada, muidu ei saa Hiinast välja. Anname talle hüvastijätuks 7x80 USD tippi, las jagavad juhiga + vererõhuaparaat, tal ema haige. Lennujaamas kolm tõhusat kontrolli, saame igalt poolt kergelt läbi. Duty free tsoonis põnev, kuid kallis, käsitöö- ja ehete lett, ilmselt ehtsad materjalid ja meistrite tehtud. Ka gzi kive palju ja väga erineva hinnaga. Küsimusele, milles on vahe? vastus: vanuses?! (millal valmistatud, kelle poolt ja millest) Kuid silmaga ei suutvat seda eriti eristada(?), minu kivi hinnaks pakub ta 60-80 \$! Ise arvan küll, et vähem. Letis on ka 500-600 USD hinnaga (ahhaadist?), kuid väljanägemine ikka sama?! Ega looduses sellise joonisega ahhaati ikka ei leia küll. Kauplemisel anti kuni 45% alla, kuid mitte külmkapi magnetil? Aigar suudab isegi midagi osta. Lennuk stardib väikese hilinemisega kell 11, lendab 1,5 tundi, Everestist mööda, Katmandus saame maha kell 10.30 juba Nepaali aja järgi. Nava poiss jälle vastas, sõidame taas Buddha hotelli, meil ju seal mahajäetud asjad. Kutsuti ju ka Garudasse, ei viitsinud minna, Rauno-Milena lähivad aga Radissoni, neil see lennupunktide eest tasuta. Helina mandala ja minu tossud kadunud. Mandala tuleb välja, tossud mitte. Käime Nava kontoris edasist tegutsemisplaani pidamas. Sikkimisse ei saa, nädal viisaks, India ka viisaga, Bhutani viisa 1000.- USD! Jäeb Chitvan, kuigi oleme seal käinud, 150.-€ nägu, tänavahind 85.-\$! Läheme Rum

Dudlisse sööma, kallid ja mitte kõige maitsvam, laes rippumas tohutult „jalajälgi“, enamasti lahjadelt matkadelt, oma Cho-Oyu ja Everesti jälge ei leia. Pimedas ostan tänavalt oma kollektsiooni täiendamiseks väikese kivielevandi.

19. mai – Arvasin, et vabal päeval võiks minna Patani. Läheme jala, see oli vale otsus. Kell 10 tuleb Rauno, Milena jääb poode kammima. Turbori väljakust läbi ei saa, see piletiga, 750.-ruupiat, läheme ringiga ümber, kuid eksime. Satume mingile stuupadega ja hindu skulptuuridega platsile, seal ahvid ja magavad päevavargad. Ületame laia, väga rämpase jõe, selle kaldal õudne telkide-kile-plekkmajade slumm. Pika otsimise-küsimise peale leiame lõpuks õige tee Patani, Helina ja Aigar ei pea kuumale ja roidumusele vastu, sõidavad taksoga tagasi, me saame 0,5 tunniga kohale. Igati väärt paik: ajalooline, müstiline, hinduistlik, vana kuningate linn, fantastilised ehitised, mitmekordsed katused, looma- ja vürstide skulptuurid, shiva lingad jne, kõik nagu Paktapuriski, ehk veidi väiksemalt. Sisepääs 500 raha, kuid meil aega napib, Rauno peab Milenaga mingil kindlal ajal kokku saama, aeg kulus pikal teotsingul ära. Tagasi taksoga – 400 raha. Veedame Helinaga moslemi kullapoes 2 tundi, tulemuseks ostame sõrmuse ja kolmed kõrvarõngad. Kell 18 teeb Nava kihvtis India restoranis meile välja vinge after party! Uksel tervitab ja pakub keelekastet imekaunis hindu daam, pika madala laua ääres toimetab teinegi iludus. Söögid maitsvad, vürtsised, isegi liha ja ka kohalik vein (üldiselt hindud ei pruugi veini), sai isegi juurde tellida. Toa nurka istub maha 10-liikmeline rahvapilliorkester, algavad meeleolukad laulud ja tantsud, küll paaris, küll üksikult. Peale meie on lauas veel 2 Austraalia poissi, Nava kundet: suur maoor ja Keenias sündinud pisike hindu. Arvata, et tegime Navale priske arve.

20. mai – Kell 6.00 üles, sõit Chitvanisse, Helina–Aigar sõidavad koju (Aigar ajas 2 päeva närviliselt pileti ümbervahetust). Meie asjad jäävad hotelli pakiruumi, minu tosse ikka pole. Nava auto viib meid 6.45 Chitvani bussile, alles siis läheb Rauno-Milena järele. Milena ei tahtnud esialgu üldse tulla, lubas 3 rõõmsat päeva poodides tõmmelda! Buss alustab 7.15 sõitu, pooltühjalt. Ilm on kehva: peen sadu, udu, vine. Nagu ikka, sõit aeglane, linnast raske välja saada, ummikud, tee kehva, augud, kitsas, tõusudel ehitusmetalliga autod ees, ei jõua tõmmata. Trisuli jões vett napib, seetõttu ka parvetajaid vähe, põldudel tärkav oras. Nii loksume kuus tundi, kohal kell 13.20, vahepeal 2 peatust. Sooja +27°C, vine. Majutume Parklandi hotelli, igati noobel, lai voodi, konditsioneer, lõunal bufet, maitsvad ja palju, ka liha. Eks seetõttu ka säärane hind. Kell 16.30 küla taha jalutama. Kohe värava taga näidatakse umbrohtu – india kanep ehk hašiš, palju õitsvaid suureõielisi puid-põõsaid. Kohalikud elavad väikestes madalates majades, pea igal hoovis oma koduloomake – elevant varju all. Jõe luhal näeme suht kaugel kolkast, marabud, ahve, paabulindu ja muidugi turistide vedavaid elevanti. Üks vana elevant, lonkavate jalgadega kondas niisama ringi, pidavat pensionil olema! Eriline „elamus“ on jõeäärse päikeseloojangu nautimine – mürisev ja haisev ekskavaator jões soppa ümberpööramas.

Koduteel joodan janust elevanti pumbakaevust ja uurime mobiilset „asfalditehast“, teeme tutvust ka vesipühvlite ja seebudega. Rikkalikku õhtusööki naudime koos gekodega.

21. mai – Kell 6.30 sõidame paadiga jõele looduse ärkamist jälgima. Kipakas ühepuupaadis sõidame koos Ameerika tüdrukuga, tuli Cho Oyult ja kuuldes, et oleme Eestist väitis kohe, et Nõulikum mingil juhul mäetippu ei saanud tõusta, kuigi väidavad vastupidist! (Ka meile oli Eestist seda uudist juba teatatud) Hommik on veel hämar, vaikne, vesi tasane. Kõrgemal kaldapealsetes külamajades elu alles ärkab, on vaikne, vaid üksikud lindude huiked ja pladistused, külas kukelaul. Kaldaääres ja laiukestel vohab kaunis lillaõiega veetaim, madalas vees otsivad haigrud ja marabud pruukosti, kaldal jalutab üksik ninasarvik. Tunnise sõidu järel ronime kaldale, et metsa jalutada, kohe näeme madalas kaldavees kahte 3-3,5 meetrist krokodilli, õieti äärmiselt ohustatud kohalikku alamliiki gaaviali, võivad kasvada kuni seitsme meetristeks, inimest ei ohusta. Ka džungel on veel jahe ja vaikne, suhteliselt hõre. Muidugi kõikjal liaanid ja teisi jämedamaid puutüvesid pigistavad-kägistavad parasiitsed väändid. Üle pea ulatuvad termiidipesad, rohtu näksivad punahirved ning pehmes poris värske tiigrijalg? Metsa lõppedes jalutame küla teise serva, kus nn. elevandipoegade keskus. Seal on 7-8 emaelevanti oma poegadega, ühel lausa 5-päevane pojake, kõnnib vabalt ema kõhu alt läbi! Suured loomad on väga ahistatud: nii esimest kui tagumist jalgapidi ketiga posti küljes kinni, liikumisruumi vaid paar meetrit, kõik katusealustes, et päike liiga ei teeks. Kuna elevandid vajavad iga päev veeprotsedure, siis on tehtud sellest omaette äri. Ühe (!) USD eest võid minna elevantidega jõkke suplema, võid pikalivisanud vanti suure harjaga nühkida ja ise ta seljast vette hüpata. Eriline mõnu on elevandidušš, sind aidatakse vandi selga, vant käsutatakse põlvini jõkke, et ta sind siis seal londitäite kaupa veega üle uhuks. Kaunis pikalt, 8-10 min. Kuigi vees sulistamine on elevantidele suur lõõgastus, siis pidev turistide uhtmine-pritsimine tüütab neid ikka nii, et nad hakkavad pikapeale tõrkuma-pasundama. Enamus sõiduelevante on kaunilt meigitud: kõrvade servad ja silmevahe roosa-lilla jumestusega, meeleheaks pakutud banaanid neelavad hetkega. Kell 15.00 läheme džunglisse elevandisafarile. Metsaveerel ootab 2 firmat 30-ne vandiga, nagu taksod: sinised ja oranžid sadulatekid, piletimüüjaks mustas ülikonnas härrasmees putkas. Tuleb ronida redeliga pukile, sealt vandi selga, sadul-platvorm on ca 1 m²-ne polsterdatud 30 cm kõrguse reelinguga plaat. Igale vandile jaotatakse 4 sõitjat + ajaja kaela peale, iga sõitja saab nurgaposti jalge vahele, et maha ei pudeneks. Mets on elevandiradasid täis, ratsusid palju, metsloomad on julged, keegi neid ju ei puutu. Õige pea ilmuvad vaatevälja kitsed, hirved, metssead, põnevaimad tegelased on muidugi india ninasarvikud (kuni 3 tonni), üks 3 nädalase pojaga. Nii me ratsutame sealses vihmametsas 2 tundi, jalad ja selg väsivad lõpuks pikast rappumisest, palavus rammestab. Tuleb olla hoolas, et jalad vantsi kõhu ja metsapuu vahele ei satuks, see ei lõpeks hästi. Jõe läbimisel kerged veeprotseduurid, kaldal naersid marabud ja ahvid. Peale õhtusööki toimus rahvamajas külapoiste-tüdrukute tunnine rahvatantsuetteaste: lõikustants, surmatants, kepitants jm., lõpuks paabulinnutants!

22. mai – Taas vara üles, kell 5.50 kohvile ja kell 6 linnuvaatlusele külatagusesse metsa. Ega seal midagi vaadata pole, tunniajase kõmpimise järel näeme vaid paari tumedat värvulist, ei saa meie rannalindude vaatlusega võrreldagi! Kell 7.00 on viimane söök, kell 9 bussi peale, Katmandusse tagasi. Seekordne buss on parem, tervem, uuem ja puhtam. Sõit algab ca 9.30, kuid kohe halvavad liikumise protestijad: umbes 50 mootorratturid punalippude ja loosungitega tiirutavad mööda tänavaid ja skandeerivad aktiivselt midagi, liiklus muidugi seiskub. Ilm on täna parem, selgem, mööduv maastik värvilisem. Teesulgusid esineb ikka: esimene 50 min, tee remont, teine enne Katmandu tõusul kurule, metalliga autod risti-põiki ees. Katmandusse jõuame täpselt 7 tunniga, etteantud aeg on 4-5 tundi. Läheme jala hotelli, Thamelis on vahepeal Pilgrimsi raamatukauplus maha põlenud, õnnetu peremees, vist hinduistlik valge jagab ukstel söestunud lugemisvara. Els helistab Jussile, moosib teda, et ta meile Riiga autoga vastu tuleks. On teine peaaegu nõus! Kell kaheksa läheme koos viimast õhtusööki nautima. Pekingi pardisupp on küll maitsev ja lihane, kuid pisusoolane. Ülo on vormist väljas, söök ei lähe sisse, läheb enne teisi hotelli magama(!?), tuigub, iga paari meetri järel istub. Meenub, juba hommikul istus pikalt peltas, hiljem kordas veelgi.

23. mai – Öösel tuli ka mulle tõbi kallale, jooksis nagu nr 40 niit, hommikul kehva tunne, ei julge suurt midagi süüa ega majast väljagi minna. Neelan ühe imoodiumi, kuid sümptom on selline, et läheks vaja cipranoli. Ka Ülo endiselt kehvake, kuid tema tabletti ju ei võta, salgab ka tõve maha. Kurja juur saab olla ainult eilses vahepeatuses söödud jäätises, sõime Üloga sama marki. Nepaalis on tihti voolukatkestusi, vast siis sulas jäätis üles ja riknes, hiljem külmutati uuesti ja pandi müüki?! Läheme Elsuga Raunot-Milena Radissoni otsima, suur rõõm, leiamegi Milena õuel koni tirimas! Saan Raunolt cipranoli ja käin ka kohe potil – nüüd peaks korras olema. Rauno-Milena sõidavad paari tunni pärast ära, neil pilet üle Helsingi. Thamelisse tagasi minnes teel kurb pilt: tänavale kerjama saadetud 3-4 aastased lapsed on oma kerjakausi kõrvale magama jäänud. Ilm kehvapoolne, hommikust tibab, vahel viskab ka jämedamat. Kohalikud räägivad, et mussoon on sellel aastal varem kohal. Aitan Elsul Jussile sullejoppe valida, Juss ise sellest väga elevile ei läinud, kuid Estcub saadeti nädal tagasi edukalt välja, Juss seal ka osaline. Endale ostan uued teleskoopkepid. Noh, lõpuks väsisid siis ka minu 1998 aastast pärit Campi kepid ära, oli neil ikka vastupidavus, saanud meeletut vatti. Lõpuks leian ka kaua otsitud Hong-Kongi head, odavad mäeprillid, tuttavad Everesti ajast. Ostan mõned pudelid Khukri rummi! Vahepeal oli kõva äike ja troopiline padukas, tänaval voolas 10 cm vett. Nava pidi kell 18.00 järgi tulema, et lõpetuseks meid lennujaama visata, tuleb peale 18.30-t, me juba otsime taksot. Paneb meile kaela traditsioonilised katasallid ja jagab igale oma firma, Nepal Environmental Treks & Expedition Ltd. logoga T-särgi. Kui kotte bussi tassime, tuleb taas meeletu padukas, võib momentaalselt läbimärjaks saada. Nava sõidab meiega kuni oma kontorini kaasa, peale südamlikku hüvastijätu lahkub paduvihma ja astub pahkluni vette! Jõuame peale 19-t ja kuivalt lennujaama, kohe esimeses passikontrollis probleem, kahepäevane viisaületus. Nüüd pole enam juttugi, et antakse lisapäevad juurde, tuleb võtta terve kuu – 33.- USD. Pääseme

rahvusvahelisse tsooni, duty free väga nigel, eriti kui võrrelda Lhasaga. Saame kiirelt ka kottidest lahti – 22,5 kg, kuid meil ju Etihadi lisakaal + 5 kg ja lähetus otse Riiga. Stardime õigeaegselt, 21.30. 4,5 tundi öist lendu vahelduvalt tukkumiste ja söömistega.

24. mai – Abu Dhabis potsatame maha 0.15 kohaliku aja järgi. Läheb kiirelt, juba kahe tunni pärast väljub uus lennuk Münchenisse. Saame varakult peale ja 2.15 õhku. Imelik, see lennuots on pikem kui eelmine – 6,5 tundi, vaimusilmas oleme Saksamaale nii lähedal, Nepaal on kuskil kaugel. Jälle pikk tukkumine-söömine öises lennukis, minu kõrval tühi koht, saan laiutada. Kell 6.45 Saksamaal maha. Seal kevad käes, puud lehes rohkem kui Tiibetis, ilm tundub läbi akna soe. Neli tundi ootamist, poed igavad, tavakaup. Riia värav väga kaugel, longime kohale, kuid tsooni saab alles peale 10-t.. Start kell 11.30, nüüd ilma söögi-joogita plärisevas kitsas lennukis. Riias kohal kahe tunniga, kell 14.30. Sirelid-kastanid õitsevad! Kotid saame seekord ilma viperusteta kätte, kuid Juss jääb tunnikese hiljaks. Peale 15.30 hakkame sõitma – kodu ootab. GPS veab alt, ei näita õiget teed ümber linna, paneme ka Pärnu teeotsast mööda. Iklas hea kohv ja priske lihaleib! Mida Tallinna poole, seda vähem õisi, kuid sirelid ikka, Tallinna all vaid punased pungad. Viime Ülo linna ära, siis Mustamäele, maksame igaüks 20.- €. Saan 21.30 oma kodinatega uksest sisse, üllatus: Õnnet polegi! Õigus, ta pidi Tartusse klassikokkutulekule minema, hoopis minul tuleb talle homme vastu minna. Aga uni on täitsa normis, rahulik ja pikk.

MATKAKULUD: Buss Tallinn – Riia – 8.50 €, tagasi – 20.-€

Lend Riia-Düsseldorf-Abu Dhabi-Katmandu-Abu Dhabi-München-Riia – 869.-€

Nava teeninduspakett – 3275.-\$ = 2460.-€

(Paketis 2 kohalikku lendu, Lhasa-Kat. lend 380.-\$, 5 päeva karavani+kokk, buss, mjuutus, söögid, piletid, kora pakett, giidid, viisad, load)

Kindlustus – ca 50.-€

Lisasöögid, 14 päeva – ca 80.- €

Tipp – 150.- \$ = 113.- € + muu ca – 50.- €

KOKKU ca 3650.-€

+ Chitvan – 150.- + nänn ca 50.- €

Tõivo, märts 2014

